

Заклад вищої освіти «Український католицький університет»

Гуманітарний факультет

Кафедра історії

Кваліфікаційна робота на тему

«Світ речей львівських міщан (за тестаменами XVII століття)»

Виконала студентка 4 курсу, групи ПС19/Б

Галузі знань 03 Гуманітарні науки

Спеціальності 032 Історія та археологія

Освітньої програми «Історія»

Освітній ступінь Бакалавр

Тригуб С. Д.

Керівник к. і. н. Вінниченко О.

Рецензент _____

Львів – 2023 року

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ЛЬВІВ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТ.: СОЦІУМ ТА ПРОСТІР	12
1.1. Львів та його громадяни	12
1.2. Кількість та склад населення, суспільний поділ	14
1.3. Міський простір Львова: територія	18
РОЗДІЛ II. МАТЕРІАЛЬНИЙ СВІТ МІЩАН	22
2.1. Тестамент як джерело до вивчення речей.....	22
2.2. Класифікація та приклади майна львів'ян за їх тестаменами	25
2.2.1 Нерухомість	26
2.2.2. Домашній інвентар.....	29
2.2.3. Гардероб.....	31
2.2.4. Статусні речі.....	33
2.3. Роль майна в житті львівських міщан	35
РОЗДІЛ III. ТЕСТАМЕНТИ МАРТИНА КАКОЛІНСЬКОГО: СПРОБА МІКРОІСТОРИЧНОГО АНАЛІЗУ	41
ВИСНОВКИ.....	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	59
ДОДАТКИ.....	66

ВСТУП

Актуальність. Сучасна історіографія не обмежується одними універсальними правилами, як саме слід досліджувати історію. Зрештою, зараз існує безліч підходів до вивчення людини в часі через найрізноманітніші призми: жіноча історія, мікроісторія, колоніальні студії, усна історія, візуальна історія, історія тіла, політичної думки, довкілля, історія читання, запахів, кольорів та багато іншого. Так звана «нова історія» – це сучасний тренд, хоча самому терміну вже досить багато років.

Історія повсякдення – це багатогранна сфера досліджень. Вона охоплює і процеси народження, і життя, і навіть смерті. Досліджувати людину в часі можна з будь-якої призми. Потрібно лише вміти її помічати й вдало працювати з новими методами та підходами, не боятися пробувати щось нове. Це може бути тема відеоігор, кулінарних звичок, одягу, практик святкування різноманітних подій, застосування косметичних засобів тощо. Варіативність надзвичайно велика. Але одним із перших, про що також має думати дослідник – це джерела.

Тестаменти – досить таки універсальне джерело. І якщо говорити про Львів, то цьому місту пощастило мати архіви з ранньомодерними фондами, в яких тестаментів збереглося чимало¹, аби робити великі дослідницькі пошуки. Вони надаються для дослідження культури ранньомодерного часу в загальному. Мова йде і про фунеральні практики, і про культуру пам'яті в суспільстві, і про речі також. Власне одною з цілей укладання цих актів було розпорядження щодо майна. Тестаменти добре надаються для дослідження теми матеріального світу.

Це дослідження може стати гарним доповненням для спеціалістів, котрі займаються збереженням матеріальної спадщини, оскільки дозволить німим речам заговорити через інструкції їх власників: що з ними слід було зробити, яким було їх застосування в їх побуті, скільки вони коштували, наскільки були цінними тощо.

¹ Winnyczenko O. *Testamenty mieszkańców lwowskich z drugiej połowy XVI i z XVII wieku. Katalog // Katalogi testamentów mieszkańców miast z terenów Korony i Wielkiego Księstwa Litewskiego do 1795 roku. Tom 4.* Warszawa: Semper, 2017. 389 s.

Об'єктом дослідження у роботі є матеріальний світ ранньомодерного міського соціуму Речі Посполитої, а **предметом** – речі львів'ян, котрі згадуються в текстах їхніх тестаментів.

Хронологічні межі – перша половина XVII століття, час найбільшого розквіту міста. Цей період представлений численними тестаменами.

Географічні межі – територія середмістя та передмістя Львова.

Метою є дослідити речі львів'ян крізь призму їх останньої волі.

Завданнями роботи є:

- окреслити характерні ознаки Львова в локальному та загальнодержавному сенсі в першій половині XVII століття для кращого розуміння контексту;
- зробити дипломатичну оцінку формуляру тестаменту як джерела для дослідження історії речей, визначити місце інформації про майно в тестаменатах;
- дослідити нормативно-правові акти, що регулювали успадкування на досліджуваній території XVII століття;
- дослідити інформацію у вибраних тестаменатах міщан, що пов'язані з їхнім майном;
- класифікувати знайдені речі, які згадувалися в тестаменатах;
- простежити спільності та відмінності розпоряджень щодо майна у вибраних тестаменатах;
- обрати тестамент, до якого можна буде застосувати мікроісторичний метод та окремо проаналізувати його;
- підсумувати дослідження висновками щодо ролі та характеру речей у повсякденні львівських міщан першої половини XVII століття, зважаючи на такі основні моменти: розпорядження щодо майна, походження речей, тип речей, взаємодія з речами.

Методи дослідження. Для роботи з джерелами було задіяно комплексний підхід: дипломатичний аналіз, контент-аналіз, семіотичний аналіз та інші. Для

розуміння того, на що слід у першу чергу звертати увагу в тестах потрібен був дипломатичний аналіз із визначенням формул і компонентів актів. А вже для роботи із цими формулами було задіяно контент-аналіз, що дозволяє дослідити їх інформативне наповнення та підкреслити необхідні моменти в тексті. Цей метод допомагає передовсім простежити відомості про те, яке майно мали міщани, як вони ним користувалися, що було цінним для них, про які речі вони згадували лежачи на смертному одрі.

Семіотичний аналіз – аналіз зворотів і слів у вибраних текстах, котрий був важливим для розуміння того, як тестатори-львів'яни ставились до тих чи інших предметів. Досліджувані джерела є нормативно-правовими актами, проте присутність у них семантично забарвлених слів було нормою для юриспруденції того часу. Метод порівняння був важливим для оприявлення спільних і відмінних рис у розпорядженнях та пріоритетах щодо майна, цінності й вартості речей тощо.

Мікроісторичний та біографічний методи були задіяні в роботі з тестах конкретної особи для глибшого дослідження історії одної сім'ї та зміни її матеріального становища протягом декількох років. Історико-критичний метод дозволив імплементувати окремі випадки в загальний культурний контекст. Ще одні підходи, без яких не було би можливим це дослідження – історія повсякдення в контексті культурної історії, котрі дозволяють простежити життя тогочасної спільноти людей через їхній побут.

Огляд джерел. До джерельної бази дослідження входять як опубліковані, так і неопубліковані документи XV-XVII століття. Основними джерелами є тестаменти, з яких опубліковані: Мартина Кампіана (1629)²; Ядвіги Зичливої (1632)³, Якуба Туробінчика (1632)⁴, Катерини Савичової (1633)⁵, Терези Шольц Вольфович (1641)⁶, Матвія Касперковича (1646)⁷. До неопублікованих належать

² Вінниченко О. *Тестамент львівського патриція Марціна Кампіана (1629 р.)* // Вісник Львівського університету. Серія історична. Спецвипуск. Львів, 2017, с. 266-291

³ Кочеркевич Я. *Заповіти львівських міщан XVII ст.* // Архіви України. Вип. 265. №5. Львів, 2009, с. 142-145

⁴ Там само. с. 145-148

⁵ Там само. с. 148-152

⁶ Там само. с. 152-155

⁷ Там само. с. 155-157

тестаменти, що зберігаються в Центральному державному історичному архіві в м. Львів: Анна Смігматорова (1627)⁸, Ельжбета Лютерковна (1628)⁹, Агнеса Венгжинка (1628)¹⁰, Васько Китович (1628)¹¹, Анна Злотнічка (1628)¹², Емеренція Симонова (1628)¹³, Станіслав Цедрони (1628)¹⁴, Катажина Кудлічова (1628)¹⁵ Якуб Вонж (1628)¹⁶. Окремо були обрані для мікроісторичного аналізу тестаменти Мартина Каколінського з 1627¹⁷ та 1630 років¹⁸. Допоміжними джерелами для контекстуального наповнення є документи зі збірника Мирона Капралія¹⁹, а також праці Бартоломея Гроїцького²⁰ та Павла Щербича²¹.

Огляд літератури. Культурна історія існує вже не одне десятиліття й пройшла багато етапів розвитку, а також сформувалися різноманітні дослідницькі школи. Багатьох здивував підхід Норберта Еліаса написати про історію виделки й носовичка у своїй книзі присвяченій процесу цивілізації, коли галузь історії матеріальної культури лише зароджувалася²². Зараз же культурну історію чи, якщо більш звузити, тему побуту вже навряд чи можна вважати чимось незвичним. Одна з найвідоміших шкіл, до якої входили й дослідники такого стибу – це школа «Анналів», котра виховала вже не одне покоління

⁸ Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі – ЦДІА України у м. Львові), ф. 52 (Магістрат міста Львова), оп. 2, спр. 25, стор. 5-9

⁹ ЦДІА України у м. Львові, ф. 52 оп. 2, спр. 25, стор. 17-24

¹⁰ Там само, с. 25-27

¹¹ Там само, с. 27-31

¹² Там само, с. 34-48

¹³ Там само, с. 65-68

¹⁴ Там само, с. 69-77

¹⁵ Там само, с. 80-84

¹⁶ Там само, с. 84-89

¹⁷ Там само, с. 1-5

¹⁸ Там само, с. 248-252

¹⁹ Капраль М. *Привілеї міста Львова XIV-XVIII* / Упор. М. Капраль, наук. ред. Я. Дашкевич, Р. Шуст. Львів: Львівське відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.Грушевського НАН України; Львівський національний університет ім. І.Франка, 2010. 544 с.

²⁰ Groicki B. *Artykuły prawa majdeburckiego które zowią Speculum Saxonum. Z łacińskiego języka na polski przełożone i znowu drukowane roku pańskiego 1629* / wyd. K. Koranyj. Warszawa, 1954; Groicki B. *Porządek sądów i spraw miejskich prawa majdeburckiego w Koronie Polskiej* / wyd. K. Koranyj. Tom II. Warszawa, 1953.

²¹ Szczerbic P. *Speculum Saxonum, albo prawo saskie i majdeburskie, porządkiem obiecadla z łacińskich i niemieckich egzemplarzów zebrane. A na polski język z pilnością i wiernie przełożone* / wyd. G. M. Kowalski. Tom I. Kraków: Księgarnia akademicka, 2016. 336 s.; Szczerbic P. *Speculum Saxonum, albo prawo saskie i majdeburskie, porządkiem obiecadla z łacińskich i niemieckich egzemplarzów zebrane. A na polski język z pilnością i wiernie przełożone* / wyd. G. M. Kowalski. Tom II. Kraków: Księgarnia akademicka, 2016. 280 s.; Szczerbic P. *Ius municipale, to jest prawo miejskie majdeburskie, nowo z łacińskiego i z niemieckiego na polski język z pilnością i wiernie przełożone* / wyd. G. M. Kowalski. Kraków, 2011. 346 s.

²² Бёрк П. *Что такое культуральная история?* / пер. с англ. И. Полонской, под науч. ред. А. Лазарева. Москва: Издательский дом Высшей школы экономики, 2015, с. 109

істориків. Зокрема темою речей та історією матеріальної культури займалися Фернан Бродель («Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV-XVIII ст.»²³), Жорж Дюбі («Доба соборів: Мистецтво та суспільство 980 - 1420 років»²⁴). Тему одягу досліджував Даніель Рош («Культура видимості. Історія одягу, XVII-XVIII ст.»²⁵). Із появою нових напрямків змінилися й підходи до об'єктів досліджень. Гарним прикладом такого повороту є Мішель Пастуро з його міждисциплінарним поглядом на історію кольорів. Історик досліджував і сукупність кольорів, і окремі кольори, чому присвячена велика кількість книг на цю тему. Втім, звісно ж такий підхід до історії набув поширення не лише у Франції.

Якщо говорити про мікроісторичні дослідження, то вони беруть свій початок із книг «Монтайю»²⁶ Емануеля Ле Руа Ладюрі та «Сир і хробаки»²⁷ Карло Гінзбурга. Після цього, починаючи з 1970-х років, з'явилися сотні мікроісторичних праць, що орієнтувалися на дослідження села, міста, сім'ї, повстань, самогубств, убивств тощо²⁸. Мікроісторичний підхід поширився серед дослідників різних країн: Італія – «Кривава помста і кровні узи» Освальдіо Раджіо, Франція – «Селище канібалів» Алена Корб'є, Німеччина – «Шаман з Оберсдорфу» Вольфганга Бериннера, Іспанія – «Sotos проти Riquelmes» Джеймса Контрераса, США – «Смерть дитини Валеріо Марселло» Маргарет Кінг²⁹. Тема мікроісторичних досліджень є дискусійною серед академічної спільноти. Джованні Леві, взявши до уваги різні погляди на мікроісторію, підкреслив такі основні її ознаки: 1) зменшення масштабу, 2) питання до раціональності, 3) непомітний, на перший погляд, доказ як наукова парадигма, увага до особистого

²³ Бродель Ф. *Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://surl.li/hmiaf> (31.05.2023).

²⁴ Дюбі Ж. *Доба соборів: Мистецтво та суспільство 980-1420 років* / Пер. з фр. Київ: Юніверс, 2003. 320 с.

²⁵ Дюпон-Мельниченко Ж.-Б., Ададуров В. *Французька історіографія ХХ століття*. Навчальний посібник для студентів гуманітарних факультетів вищих навчальних закладів. Львів: Класика, 2001. 170 с.

²⁶ Le Roy Ladurie E. *Montaillou: the Promised Land of Error* / transl. by V. Bray. New York: Vintage Books, 1979. 420 p.

²⁷ Ginzburg C. *The Cheese and the Worms: the Cosmos of a Sixteenth-Century Miller* / transl. by J. Tedeschi, A. Tedeschi. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1976. 178 p.

²⁸ Бёрк П. *Что такое культуральная история...* с. 76

²⁹ Берк П. *Мікроісторична дискусія // Нові підходи до історіописання* / за ред. П. Берка, пер. Т. Портнова, Т. Портнової. Київ: Ніка-Центр, 2010, с. 138-139

у взаємодії із суспільним і до наративу й сприйняття також, 4) відмова від релятивізму, особлива дефініція контексту³⁰.

Що стосується дослідження матеріальної історії Речі Посполитої, то сучасна польська історіографія широко представлена різноманітними зразками вузьких та міждисциплінарних досліджень. Віолетта Зелецька-Міколайчик у своїй монографії «Православні та уніати в Речі Посполитій XVI-XVIII століття перед обличчям життя і смерті у світлі тестаментів»³¹ виділила окремий розділ про матеріальні справи тестаторів. Ярослав Думановський написав книгу про речі шляхти Великопольщі в XVIII столітті³². Анна Дронжковська³³ вивчала одяг міщан міста Торунь із крипт місцевої катедрі, а Томаш Мачковський³⁴ – штампи до маркування тканин у Регіональному музеї Торуня. Увагу слід також приділити періодичному науковому виданню «Квартальник історії культури матеріальної», котре стабільно публікує статті на цю тему, зокрема: рецензія Марії Богуцької на книгу «Світ речей мешканця Таллінна в добу Просвітництва» Раїмо Пуллата³⁵, статті Анджея Кльондера «Матеріальний світ у тестаментях чеської та польської шляхти з XVII століття»³⁶, Уршулі Совіної «Товари в інвентарях майна краківських міщан на зламі Середньовіччя та Нового Часу»³⁷ та «"Герада" відповідно до *Ius municipale Magdeburgense* Павла Щербича та становище жінки в ремісничій родині в ранньомодерний період»³⁸, Едмунда Кізіка «Гданські тестаменти: процес і практика складання майнових інвентарів у

³⁰ Леві Дж. *Про мікроісторію* // Нові підходи до історіописання / за ред. П. Берка, пер. Т. Портнова, Т. Портнової. Київ: Ніка-Центр, 2010, с. 137

³¹ Zielecka-Mikołajczyk W. *Prawosławni i unicy w Rzeczypospolitej XVI-XVIII wieku wobec życia i śmierci w świetle testamentów* / red. K. Nicińskiego. Warszawa: Neriton, 2012. 368 s.

³² Dumanowski J. *Świat rzeczy szlachty wielkopolskiej w XVIII wieku*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2006. 266 s.

³³ Drajżkowska A. *Odzież grobowa w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2008. 344 s.

³⁴ Maćkowski T. *Toruńskie stemple do znakowania sukna — przyczynek do dziejów farbiarstwa w Rzeczypospolitej w XVII wieku*. [Źródło elektroniczne], Tryb dostępu: – <https://journals.iaepan.pl/khkm/article/view/2745/3011> (31.05.2023)

³⁵ Bogucka M. *Świat rzeczy mieszkańca Tallina w dobie Oświecenia, Raimo Pullat, recenzja*. [Źródło elektroniczne], Tryb dostępu: – <https://journals.iaepan.pl/khkm/article/view/1046> (31.05.2023)

³⁶ Klonder, A. *Świat materii w testamentach szlachty czeskiej i polskiej z XVII wieku*. [Źródło elektroniczne], Tryb dostępu: – <https://journals.iaepan.pl/khkm/article/view/2334> (31.05.2023)

³⁷ Sowina U. *Towary w inwentarzach rzeczy mieszczan krakowskich na przełomie średniowiecza i nowożytności*. [Źródło elektroniczne], Tryb dostępu: – <https://journals.iaepan.pl/khkm/article/view/2333> (31.05.2023)

³⁸ Sowina U. *„Gierada” według Ius municipale Magdeburgense Pawła Szczerbica a pozycja kobiety w rodzinie rzemieślniczej w początkach nowożytności*. [Źródło elektroniczne], Tryb dostępu: – <https://journals.iaepan.pl/khkm/article/view/2504> (31.05.2023)

XVII–XVIII ст.»³⁹, Катажини Юстинярської-Хояк «"Інвентарування речей" міського писаря Розеслава Марціна Бжеського з Шидловець (1637)»⁴⁰, Уршули Августиняк «Мешканці Речі Посполитої в мандрах - люди та речі у XVI–XVII століттях»⁴¹ та інші. До тестаментів в історії Львова й Кракова звертається також Марчін Гадоха – учасник численних конференцій на цю тему, автор публікацій і рефератів: «Тестаменти щодо дітей у заповітах краківських міщан у XVII та XVIII століттях»⁴², «Заповіти львівських міщан сімнадцятого століття»⁴³, «Предмети передані церковним установам в інвентарях та заповітах міщан XVII століття»⁴⁴. Анетта Гловацька ж має широкий спектр дослідницьких зацікавлень, тому вона публікувала праці і про жіночу історію в Речі Посполитій, і про речі, і про тестаменти: «Жінки в малих польських містечках у XVI-XVIII ст.»⁴⁵, «“Старі” та “цінні” речі в тестаментях й інвентарях малих міщанських міст Великопольщі в XVII ст.»⁴⁶, «Їж, пий, пали люльки. Культурні аспекти вживання стимуляторів протягом історії»⁴⁷.

В Україні також є досить багато істориків, котрі досліджують побут часів Речі Посполитої, а також дослідження на базі тестаментів, серед яких публікацій

³⁹ Kizik E. *Gdańskie testamenty reciproce i praktyka tworzenia inwentarzy mienia w XVII–XVIII w.* [Źródło elektroniczne], Tryb dostępu: – <https://journals.iaepan.pl/khkm/article/view/2387> (31.05.2023)

⁴⁰ Justyniarska-Chojak K. „*Inwentowanie rzeczy*” pisarza miejskiego Rozesława Marcina Brzeskiego z Szydłowca (1637). [Źródło elektroniczne], Tryb dostępu: – <https://journals.iaepan.pl/khkm/article/view/2772> (31.05.2023)

⁴¹ Augustyniak U. *Mieszkańcy Rzeczypospolitej w podróży — ludzie a rzeczy w XVI–XVIII wieku.* [Źródło elektroniczne], Tryb dostępu: – <https://journals.iaepan.pl/khkm/article/view/2942> (31.05.2023)

⁴² Gadocha M. *Zapisy na rzecz dzieci w testamentach mieszczan krakowskich z XVII i XVIII stulecia* [Źródło elektroniczne], Tryb dostępu: – <https://ihia.up.krakow.pl/pracownicy-up/gadocha/> (31.05.2023)

⁴³ Gadocha M. *Testamenty siedemnastowiecznych mieszczek lwowskich* [Źródło elektroniczne], Tryb dostępu: – <https://ihia.up.krakow.pl/pracownicy-up/gadocha/> (31.05.2023)

⁴⁴ Gadocha M. *Przedmioty legowane na rzecz instytucji kościelnych w inwentarzach i testamentach siedemnastowiecznych mieszczan.* [Źródło elektroniczne], Tryb dostępu: – <https://ihia.up.krakow.pl/pracownicy-up/gadocha/> (31.05.2023)

⁴⁵ Głowacka A. *Women in a Small Polish Town in the 16th-18th Centuries.* [Electronic resource], Access mode: – https://www.academia.edu/65254555/Women_in_a_Small_Polish_Town_in_the_16th_18th_Centuries_Anetta_G%20owacka (31.05.2023)

⁴⁶ Głowacka-Penczyńska A. *Rzeczy „stare” i „cenne” w testamentach i inwentarzach mieszczan małych miast Wielkopolski w XVII w.* [Źródło elektroniczne], Tryb dostępu: – https://www.academia.edu/65254556/Rzeczy_stare_i_cenne_w_testamentach_i_inwentarzach_mieszczan%20ma%C5%82ych_miast_Wielkopolski_w_XVII_w (31.05.2023)

⁴⁷ Głowacka-Penczyńska A. *Jedzą, piją, lulki palą. Kulturowe aspekty korzystania z używek na przestrzeni dziejów.* [Źródło elektroniczne], Tryb dostępu: – https://www.academia.edu/28789117/Jedz%C4%85_pij%C4%85_lulki_pal%C4%85_Kulturowe_aspekty_korzystania_z_u%C5%BCywek_na_przestrzeni_dziej%C3%B3w_T_1_U%C5%BCywk%C4%85_w_%C5%9Bwietle_%C5%BAr%C3%B3de%C5%82_archeologicznych_i_historycznych_red_J_%C5%BBychli%C5%84ska_A_G%C5%82owacka_Penczy%C5%84ska_A_Klonder_Bydgoszcz_2016 (31.05.2023)

належать Наталії Білоус⁴⁸, Наталії Яковенко⁴⁹, Оксані Вінниченко⁵⁰, Олексію Вінниченку⁵¹, Ярині Кочеркевич⁵² та іншим. Деякі з них також у той чи інший спосіб приділяли увагу темі майна та матеріального світу тестаторів: чи то міщан, чи то шляхти. Як-от Наталія Білоус у своїй монографії «За крок до вічності: мешканці міст Волині у світлі тестаментів кінця XVI-XVII століть»⁵³, у котрій авторка також приділила темі речей окремого розділу. До теми повсякдення ранньомодерної України зверталися Олексій Вінниченко, Наталія Сліж, Ігор Сердюк, Володимир Маслійчук, Сергій Серяков, Людмила Посохова, Прокоп'юк, Олена Бачинська, Мирон Капраль, Катерина Диса, Віктор Горобець, Юрій Волошин, Максим Яременко. Публікації цих та багатьох інших авторів можна зокрема знайти в серії монографічних видань «З історії повсякденного життя в Україні»⁵⁴.

Львів з перспективи історії речей, окрім вищезгаданих авторів, досліджували також: Ірина Замостяник («Протоколи судового процесу львівського столяра Яна Гавловича як джерело до вивчення матеріальної та звичаєвої культури початку XVII ст.»⁵⁵, «Весільна обрядовість львівських міщан кінця XVI – початку XVII століття»⁵⁶, «Сімейно-побутові відносини львівського

⁴⁸ Білоус Н. *Тестаменти киян середини XVI – першої половини XVII ст.* Київ: Видавничий дім «Простір», 2011. 200 с.; Білоус Н. *Ціна шляхетського поховання на Волині наприкінці XVII ст.* // Повсякдення ранньомодерної України. Т. 2. Київ: Інститут історії, 2013, с. 297-315

⁴⁹ Яковенко Н. «Погреб тілу моєму вибираю с предки моєми»: місця поховань волинських князів у XV – середині XVII століть // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Збірник наукових праць на пошану Л. Войтовича. Львів, 2011, с. 784-808

⁵⁰ Winnyczenko O. *Testamenty mieszkańców Lwowa z czasów epidemii pierwszej ćwierci XVII wieku [Źródło elektroniczne]*, Tryb dostępu: – <http://surl.li/hmjyb> (31.05.2023); Winnyczenko O. *Ciało moje grzeszne oddaję ziemi*. *Dyspozycje pogrzebowe szlachty w aktach sądowych lwowskich i przemyckich z pierwszej połowy XVIII wieku* // *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*. Т. 2. № 60. Warszawa, 2012, s. 297-311; Вінниченко О. *Спадкування за заповітом в українських землях: генеза і правова регламентація у шляхетському середовищі Речі Посполитої* // *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. Т. CCLX: Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. Книга 1. Львів, 2010, с. 74-87

⁵¹ Вінниченко О., Вінниченко О. *Львівський замковий підвоєвода Семен Онуфрійович Содома та його заповіт 1640 року* // *Studia i materiały z historii nowożytnej i najnowszej Europy Środkowo-Wschodniej*. Т. 3 Kraków / Red. T. Kargol, W. Michałowski. Kraków; Kijów, 2022, s. 77–107

⁵² Кочеркевич Я. *Заповіти львівських міщан XVII ст...* с. 135-158

⁵³ Білоус Н. *За крок до вічності: мешканці міст Волині у світлі тестаментів кінця XVI – XVII століть*. Київ: Інститут історії України НАНУ, видавничий дім «Простір», 2021. 536 с.

⁵⁴ *Повсякдення ранньомодерної України*. Історичні студії в 2-х томах. Т. 1: Практики, казуси та девіації повсякдення / ред. В. Горобець Київ: Інститут історії України НАН України, 2012. 328 с.

⁵⁵ Замостяник І. *Протоколи судового процесу львівського столяра Яна Гавловича як джерело до вивчення матеріальної та звичаєвої культури початку XVII ст.* // *Дрогобицький краєзнавчий збірник* / ред. Л. Тимошенко, Л. Винар, Л. Зашкільняк, Я. Ісаєвич. Вип. VIII. Дрогобич: Коло, 2004, с. 430-444

⁵⁶ Замостяник І. *Весільна обрядовість львівських міщан кінця XVI – першої половини XVII століття* // *Народознавчі зошити*. Вип. 101. № 5, Львів, 2011, с. 760-771

міщанства кінця XVI – початку XVII століть»⁵⁷, «Чоловічий одяг львівських міщан кінця XVI – першої половини XVII ст.»⁵⁸), Ігор Лильо («До питання про щоденне життя львівських міщан XVI ст. (за інвентарем особистих речей Софії Афендик)»⁵⁹, «Греки на території руського воєводства у XV-XVIII ст.»⁶⁰), Мар'яна Нишпор («Щоденне життя італійців у Львові наприкінці XVI — у першій половині XVII ст. (на матеріалах заповітів та інвентарів майна)»⁶¹).

Отже, культурна історія доволі таки перспективна. Важливо йти в ногу з часом та сприяти тому, аби вона та багато інших напрямків розвивалися й надалі в Україні. Це дослідження має на меті вкласти свій внесок до дослідження історії Львова в його локальному й глобальному контекстах через історію речей його мешканців.

Структура роботи містить три розділи. Перший розділ є вступним і має на меті ввести в історичний і культурний контекст Львова першої половини XVII. Він складається із трьох підрозділів. У першому підрозділі йдеться про громадянство міста, в другому про кількість населення і суспільний поділ, у третьому – територіальний простір. Другий розділ починається з підрозділу, в якому проводиться аналіз тестаменту як джерела до вивчення речей. Другий підрозділ цього розділу розповідає про категорії речей та приклади за вибраними тестаменами. Третій підрозділ є мікроісторичним біографічним аналізом двох тестаментів львівського кравця, Мартина Каколінського, через який відкривається можливість побачити зріз тогочасних тенденцій щодо одягу: які крої були поширеними, що за тканини використовували тощо.

⁵⁷ Замостяник І. *Сімейно-побутові відносини львівського міщанства кінця XVI – початку XVII століть* // Народознавчі зошити. Вип. 103. № 1, Львів, 2012, с. 62-69

⁵⁸ Замостяник І. *Чоловічий одяг львівських міщан кінця XVI – першої половини XVII ст.* // Народознавчі зошити. Вип. 130. № 4, Львів, 2016, с. 873-883

⁵⁹ Лильо І. *До питання про щоденне життя львівських міщан XVI ст. (за інвентарем особистих речей Софії Афендик)* // Вісник Львівського університету. Серія історична. Вип. 51, Львів, 2015, с. 632-645

⁶⁰ Лильо І. *Греки на території руського воєводства у XV-XVIII ст.* Львів: ЛНУ ім. І. Франка. 384 с.

⁶¹ Нишпор М. *Щоденне життя італійців у Львові наприкінці XVI — у першій половині XVII ст. (на матеріалах заповітів та інвентарів майна)* // Український історичний журнал. №4. Київ, 2007, с. 51–69.

РОЗДІЛ I

ЛЬВІВ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТ.: СОЦІУМ ТА ПРОСТІР

1.1. Львів та його громадяни

У першій половині XVII століття Львів був одним із найбільших міст Речі Посполитої, центром Руського воєводства. Місто відігравало ключову роль у торгівлі зі Сходом, що визначало його важливість та унікальність серед інших міст Речі Посполитої. До нього прибувало багато людей найрізноманітнішого походження, зокрема купців і ремісників, відбувалися ярмарки й торги. Політичний і правовий устрій Львова було закладено привілеєм Казимира III 1365 року, який надав місту магдебурзьке право⁶². Проте є версія, згідно з якою локація на німецькому праві була повторною, і тому Львів жив за магдебурзьким правом задовго до цього. Її лаконічно й переконливо аргументує Мирон Капраль⁶³.

Львівське громадянство передбачало певні права та обов'язки. Права ж одного громадянина напряду залежали від прав усієї спільноти, тому чим більшим і багатшим було місто, тим привабливішим було отримання його громадянства⁶⁴. А Львів, як уже згадувалося, був досить сильним містом. Орест Заєць у своїй монографії виділив три види львівського громадянства: громадянство окремих національних громад, громадянство купців та ремісників, громадянство міщан та передміщан. Він також описав процес та вимоги до набуття львівського громадянства в XV-XVIII ст., вимоги поділив на загальні та спеціальні⁶⁵. До загальних відносяться: повноліття, сповідування християнства, хороша репутація, законне походження та іноді стать. Поняття повноліття в Речі Посполитій не було уніфікованим, проте із протоколу про надання громадянства Голубові Захаріяшевичу відомо, що у Львові в 1656 році повноліття починалося

⁶² Капраль М. *Привілеї міста Львова (XIV-XVIII ст.)*... с. 27-31

⁶³ Капраль М. *Привілеї міста Львова (XIV-XVIII ст.)*... с. 14-16

⁶⁴ Заєць О. *Громадяни Львова XIV-XVIII ст.: правовий статус, склад, походження* / Національна академія наук України, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Київ, Львів, 2012, с. 56

⁶⁵ Заєць О. *Громадяни Львова XIV-XVIII ст.*... с. 93

у віці 21 року. Голубу було 17 років, коли його батько помер і він успадкував від нього купецьку справу. Парубка прийняли до корпорації купців та багатих крамарів, проте протягом чотирьох років до його повноліття двоє міщан мали нести відповідальність за його вчинки⁶⁶.

Щодо віросповідання як фактору для прийняття до громади міста, то це могли бути будь-які легальні християнські конфесії, проте слід зважати, наприклад, на те, що до більшості ремісничих та купецьких організацій XVII ст. ступити можна було сповідуючи саме латинський обряд⁶⁷. Суспільство львівської громади станом на досліджуваний період століття було більш орієнтоване на католицизм.

Хороша репутація – це своєрідний паспорт того часу. Якщо взяти до уваги те, як представлялися люди, що ми можемо побачити, наприклад, у судових записах⁶⁸, то вони переважно переказували свій основний попередній досвід та переміщення: звідки були родом, чим займались, в яких містах/селах проживали, чи були одружені, скільки мали дітей, називали імена батьків, братів та сестер. Факт народження в шлюбі був дуже важливий для претендента на міські права. Такому претенденту, якби запідозрили зворотне, могли й відмовити в громадянстві⁶⁹.

До спеціальних вимог належали: подання документів про відповідність претендента вище перерахованим загальним вимогам, набуття нерухомості, поселення в місті разом із сім'єю, сплата внесків, дарування зброї місту та присяга⁷⁰. Зброя була досить важливим фактором в особливо небезпечні для міста моменти, а перша половина XVII була на них «багата».

Іноді виходом із ситуації могли бути подарунки місту. Наприклад, родина Папарів подарувала Львову земельну ділянку на Підзамчі, яку в подальшому

⁶⁶ Заєць О. *Громадяни Львова XIV-XVIII ст...* с. 93-94

⁶⁷ Капраль М. *Економічні привілеї міста Львова XV-XVIII ст.: привілеї та статuti ремісничих цехів і купецьких корпорацій* / упор. М. Капраль, наук. ред. Я. Дашкевич, Р. Шуст. Львів, 2007. Лі с. + 816 с.

⁶⁸ Вінниченко О. «Гвалт поневольний»: дві скарги про сексуальне насильство над селянками-підданками 1637 і 1648 років // Вісник Львівського університету. Серія історична. Вип. 48. Львів, 2013, с. 449-450

⁶⁹ Репутація могла бути зіпсована навіть за умови, якщо батьки все ж взяли шлюб зразу після зачаття дитини (Kwak J. *Wesela, chrzciny u pogrzeby w XVI-XVIII wieku: kultura życia i śmierci* // *Uroczystości rodzinne w miastach górnośląskich w XVI-XVIII wieku* / pod red. H. Suchojada. Warszawa: Semper, 2001, s. 14).

⁷⁰ Заєць О. *Громадяни Львова XIV-XVIII ст...* с. 93.

використали для створення морового цвинтаря, а Емануель Арфані передав місту дві великі гаківниці, Томазо де Альбертіс збудував відому криницю «Мелюзину»⁷¹. Постійно слід пам'ятати, що практика могла відрізнятись від правил в окремих випадках. Не варто забувати також, що портрет Львова складався як із постійних легальних мешканців, так і з мандрівників, гостей міста, бідноти, військових, різного маргінального контингенту та груп населення, що не були громадянами – шляхти й духовенства. Отже, міська рада на чолі з бурмистром зазвичай пильно приглядалася до потенційних співгромадян. Але бездоганна репутація не була гарантом отримання міських прав. Нерідко слід було чимось місто привабити, аби воно надало своє громадянство комусь.

1.2. Кількість та склад населення, суспільний поділ

Кількість населення в ранньомодерному Львові важко облічити. Можна порахувати лише приблизно, проте це завдання потребує комплексного підходу. Мирон Капраль у своїй монографії «Національні громади Львова XVI–XVIII ст. Соціально-правові взаємини»⁷² зазначає, що існує багато різних методів для демографічних підрахунків у містах такого типу: визначення кількості платників податків через фіскальні реєстри та множення на число будинків чи сімей, обрахунок за споживчим множителем (кількість пекарів на число людей), за числом людей на урбанізовану площу. Дослідник попереджає, що визначити точну кількість населення не лише у Львові, але й в інших подібних містах в той час не вийде через неможливість обрахунку найбільшій верстви, котра, на його думку, складала більшість мешканців Львова: безхатків, найманих робітників, прислуг, учнів та підмайстрів⁷³. У своєму дослідженні історик задіяв рахункові

⁷¹ Харчук Х. *Цвинтар на Папарівці – один з перших замських цвинтарів Львова (XVII – початок XX ст.)* // Молодий вчений. Вип. 12. № 9. Львів, 2014, с. 30

⁷² Капраль М. *Національні громади Львова XVI–XVIII ст. (соціально-правові взаємини)*. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, Львівське відділення Ін-ту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2003. 439 с.

⁷³ Капраль М. *Національні громади Львова XVI–XVIII ст...* с. 247-248

книги як основне джерело, а церковні метрики, реєстри та інвентарі – як допоміжні.

У другій половині 1620-х років у місті з його прилеглими територіями мешкало приблизно 22-23 тисячі людей. У 1630-х роках у Львові з його передмістями та міськими селами мешкало до 13-14 тисяч осіб. Таке скорочення населення може бути пов'язаним із епідеміями, що відбулися в попередню декаду. А після спалення передмість під час облоги 1648 року населення ще більше скоротилося. Вже в 1662 році населення складало 8 272 мешканців⁷⁴. Тобто бачимо, що кількість населення постійно змінювалась протягом досліджуваного періоду століття.

На кількість міського населення впливало багато чинників. Перша половина XVII століття була дуже неспокійна для Львова. Проаналізувавши «Хроніку міста Львова» Д. Зубрицького за 1600-1650 роки⁷⁵, можна виділити такі основні групи демографічних катастроф: природні катаклізми (засуха, землетрус, повінь, нашествя сарани), внутрішнє та зовнішнє порушення безпеки (війна, облога, сваволя, напади татар, конфлікти між мешканцями), пожежа, голод, епідемія. За п'ятдесят років у Львові найбільш повторюваною проблемою було зовнішнє порушення безпеки, що виявлялося стабільними нападами татар (у 1612, 1620, 1623, 1624, 1626 роках) свавіллям військових та козацькою облогою. Не менш спустошливими були пожежі та епідемії, що траплялися по шість разів за цей період. Також свій вплив мали інші випадки: засуха – один раз, землетруси – двічі, повені – один раз, нашествя сарани – двічі. Мабуть найтяжчим був 1623 рік, коли потужна епідемія забрала життя багатьох львів'ян, а велика частина мешканців змушені були залишити місто задля порятунку. Тоді, за версією Бартоломея Зіморовича, єдиним райцею, що залишився в місті, був Мартин Кампіан⁷⁶. Але не лише епідемія вдарила тоді по Львову, – але й голод,

⁷⁴ Там само, с. 254-258

⁷⁵ Зубрицький Д. *Хроніка міста Львова* / МГКО «Документальна скарбниця Львова»; Львівський національний університет ім. І. Франка; Львівське відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України; Центральний державний історичний архів України у Львові; Громадська організація «Інститут Львова»; за ред. Я. Дашкевича, Р. Шуста; пер. з польск. І. Сварника. Львів: Центр Європи, 2006, с. 206-292

⁷⁶ Зубрицький Д. *Хроніка міста Львова...* с. 234

велика пожежа та новий наїзд татар. Усі ці події мали вплив не лише на демографічну ситуацію. Деякі ці обставини тестатори будуть напряду або х опосередковано пов'язувати зі своїм матеріальним становищем, до чого повернемося ще в наступних розділах.

У Львові проживало багато різних народів, серед них: німці, поляки, вірмени, українці, євреї, греки, татари та багато інших. Деякі з них утворювали великі громади. Поступово сформувались більш-менш сталі чотири громади: польська, єврейська, українська та вірменська. Проте їх співвідношення періодично змінювалося. Тобто соціум Львова в XVII столітті був мультиконфесійним та багатоетнічним. Цей складний неоднорідний соціум взаємодіяв між собою по-різному: були і взаємовигідні співпраці, і конфлікти, і дискримінації. Деякі цехи, наприклад, забороняли вступати до своїх лав православним, до таких належали: столяри, муляри, римарі, сідлярі, ольштерники, золотарі, бондарі, котлярі, голкарі, рушничники⁷⁷.

Якщо згадувати про конфлікти в досліджуваному періоді між громадами, то важко оминати погіршення відносин між католицьким та православним населенням після облоги Львова 1648 року козацьким військом на чолі з Богданом Хмельницьким. Так міська рада своїм декретом від 16 березня 1648 року заборонила православній громаді організувати публічні похоронні процесії в місті⁷⁸. Окрім того, було заборонено також і биття православними у дзвони. Імовірно, це було зроблено щоб не провокувати католицьке населення – тобто більшість. Або ж оця більшість просто не довіряла православній громаді за таких умов. Наступного року православна громада розпочала активний захист своїх прав, тому вислала посольство на коронаційний сейм. Успенське братство

⁷⁷ Капраль М. *Економічні привілеї міста Львова XV-XVIII ст...* с. XLIII

⁷⁸ Цей випадок не був унікальним. Подібне трапилося у Вільно приблизно в той же час. Коли спалахнув конфлікт між кальвіністами та єзуїтами. Тут важливо зазначити, що протестантські обрядові практики, особливо фунеральні, суттєво відрізнялися від католицьких чи православних. Вони виявлялися в показній скромності, тим самим дуже виділялися в загальному дусі міста. Особливо напруженими стали стосунки в часи правління короля Владислава Вази. Одного дня сутичка між кальвіністами та єзуїтами спричинила до того, що рада Вільна прийняла ухвалу перенести школу та храм кальвіністів за мурі міста. А в 1649 році король видав наказ, аби кальвіністи проводили свої похоронні процесії без співів. Але на цьому конфлікти зрештою не закінчилися. На думку литовського дослідника П. Дікавічуса, тихі процесії кальвіністів навпаки ще більше провокували містян інших концесій до насилля (Dikavičius P. *Pompa Funebris: Funeral Rituals and Civic Community in Seventeenth-Century Vilnius*. Budapest, 2016, p. 23-26).

та громада загалом не могли користуватися своїми правами через постанову міської ради, тому мали надію, що православна шляхта та духовенство підтримає їх. Але ця спроба не досягла бажаного й після сейму міська влада знову повторила ухвалу щодо заборони публічних процесій. Але після 1655 року стосунки між громадами в місті знову нормалізувалися⁷⁹.

Суспільний поділ ранньомодерного Львова був складним. Із правової точки зору були громадяни – *cives/mieszczanie* – та мешканці – *incolae/obywateli*. Те ж стосувалося й передмістя. Громадяни користувалися правами та привілеями громади міста на відміну від звичайних мешканців. Проте щодо термінології слід пам'ятати, що траплялися випадки, коли писарі вживали в документах обидва терміни до однієї особи⁸⁰. Шляхта, що мала намір перейти з одного стану в інший, себто отримати міське громадянство та зайнятися якимось промислом, повинна була відмовитися від свого шляхетства та відповідних прав. Духовенство також не могло отримати громадянства в місті. Тим не менше, і шляхта, і духовенство проживали у Львові. А деякі навіть мали нерухомість у межах міста й передмість.

Надзвичайно важливими членами львівської міської громади були ремісництво та купецтво. Ремісничих цехів та купецьких корпорацій у Львові було десятки. Модель організації фактично однакова для подібних об'єднань. Ці організації об'єднувалися за принципом корпоративізму, обов'язковими елементами якого були колективна дисципліна, конкретна спільна професія, ієрархічність, легалізація привілеями від публічної влади⁸¹. Також надзвичайно важливим для таких об'єднань було спільне духовне життя та солідарність між членами. Цехи та корпорації керувалися внутрішніми переліками правил – статутами. Статути часто були схожі між собою. Іноді траплялося, що статути

⁷⁹ Капраль М. *Національні громади Львова XVI-XVIII ст...* с. 131-145

⁸⁰ Заєць О. *Громадяни Львова XIV-XVIII ст...* с. 54

⁸¹ Капраль М. *Економічні привілеї міста Львова XV-XVIII ст...* с. VI

організацій однакового професійного напрямку з різних міст були ідентичними з незначними правками⁸².

Міське самоврядування відбувалося через міську раду очолювану бурмистром. Рада складалася також із райців-урядників. Для того, щоб стати міським урядником слід було спершу отримати міське громадянство. Орест Заєць дослідив кар'єрний шлях міських урядників Львова відповідно до знайдених реєстрів певних років⁸³. Бували окремі унікальні випадки, коли громадянство отримували вже будучи урядником. Львівські урядники загалом мало представлені в реєстрах на громадянство до межі XVII-XVIII ст. Проте історик припускає, що найвірогідніше недостатню присутність у реєстрах раєцьких урядників до кінця XVII-XVIII ст. можна пояснити тим, що вихідців із патриціанських родин добре знали в місті та сприймали як міщан змалку⁸⁴. Правосуддя у Львові здійснювалося через міський суд. Під нього підпадали юридично лише міщани, проте, звісно, на практиці траплялися й винятки.

1.3. Міський простір Львова: територія

Розглянувши населення, варто також поговорити про простір. Чому в нашому випадку важливо вдаватися до цього? Коли ми досліджуємо речі львів'ян, то варто не лише зрозуміти, хто були ці люди, але й як вони взаємодіяли зі своїм простором. Пітер Берк зазначав, що дослідники тої чи іншої галузі все частіше звертаються до розгляду відповідних просторів: історики науки досліджують лабораторії та анатомічні театри, мистецтва – галереї та музеї, музики – дизайн концертних залів й оперних театрів, читання – організацію бібліотек⁸⁵. Так само й дослідження побутової історії Львова не буде повним без розуміння його розмаху.

⁸² Наприклад, у 1562 році столяри міста Львова затвердили свій статут. Він був написаний латиною. А вже 1664 року цей статут на прохання столярів Буська було перекладено з латини на польську (Капраль М. *Економічні привілеї міста Львова XV-XVIII ст...* с. 35).

⁸³ Заєць О. *Громадяни Львова XIV-XVIII ст...* с. 66

⁸⁴ Там само, с. 68

⁸⁵ Берк П. *Что такое культуральная история...* с. 113

Територія Львова станом на початок XVII ст. закінчила своє формування. Мар'яна Долинська розглядає загальну територію міста розділеною схематично на: середмістя, лани (Галицьке та Краківське передмістя, села Клепарів, Голоско Мале, Голоско Велике, Замарстинів), обшари (Кульпарків, Білогоща, Брюховичі) та інші ґрунти (Малехів, Скнилівок, Зубра, Сихів)⁸⁶. Окремо впритул біля північних мурів середмістя простягалася старостинська юридика, яка не підпорядковувалася міському уряду. Нас же більше цікавлять передмістя та середмістя, оскільки вибрані тестаменти належали мешканцям саме цих ділянок.

Львів – типове місто магдебурзького типу. Він мав одне середмістя оточене комплексом мурів. Середмістя в містах такого типу будувалося за чіткими правилами. Воно обов'язково мало торгову площу, на якій відбувалися ярмарки й торги, де зосереджувалася велика кількість товарів місцевого й особливо іноземного походження. Найдорожча нерухомість знаходилася найближче до цієї площі. Львівське місто в мурах мало одну таку чотирикутну площу, від кутів якої відходило в загальному вісім вулиць, котрі у свою чергу перетинали інші вулиці. Середмістя станом на XVII ст. в цілому було мурованим, що відрізняло його від дерев'яного передмістя – більш схильного до пожеж, що напяму впливало на матеріальний стан його мешканців, бо в цьому разі можна було втрати майже все й такий випадок буде розглянуто в наступному розділі.

За підрахунками Христини Харчук, середмістя Львова мало розмір приблизно 36 га площі⁸⁷. А Мар'яна Долинська вважає, що воно складало близько 50 га⁸⁸. Зрештою, зараз може здатися, що це мала ділянка, проте навряд чи люди того часу сприймали простір подібно до нас. Але якщо й не мислити сучасними категоріями, то варто визнати, що одного цього середмістя все ж не було достатньо, чим частково можна пояснити ту ж наявність передмість. Мури навколо повинні були захищати мешканців. Оборонний комплекс складався з

⁸⁶ Долинська М. *Львів: простір на тлі мешканців (XIII-XIX ст.)*. Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2014, с. 59

⁸⁷ Харчук Х. *Городоцький цвинтар у Львові: основні причини виникнення, розвиток та занепад (друга половина XVII – кінець XIX ст.)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://chtyvo.org.ua/authors/Kharchuk_Khrystyna/Horodotskyi_tsvyntar_u_Lvovi_osnovni_prychyny_vynyknennia_rozvytok_ta_zanepad/ (31.05.2023)

⁸⁸ Долинська М. *Львів: простір на тлі мешканців (XIII-XIX ст.)*... с. 56

мурованих товстих стін, яких було декілька рядів, ровів та насипних валів. Проте таких фортифікацій не мало передмістя, від чого й потерпало під час воєнних дій та, наприклад, регулярних наїздів татар. Хоча протягом XVII ст. виникали проекти стратегічне розширення оборонних споруд Львова так, що деякі ділянки передмість мали стати більш захищеними.

Що ж таке львівські ранньомодерні передмістя? Це території окремі від середмістя, міських сіл та старостинської юридики. Як уже було зазначено, у Львові їх було два: Галицьке та Краківське. Галицьке було більшим передмістям і складалося із 45 ланів, тоді як Краківське – 14 ланів. Межею між передмістями була Святоюрська гора. Свої назви передмістя отримали від двох головних брам Львова – Галицької та Краківської, що наприкінці XVI – на початку XV ст. називалася Татарською⁸⁹. Якщо середмістя мало урбанізований вигляд, то передмістя – спочатку аграрний, а згодом мішаний. На передмістях простягалися рідконаселені осади або навіть вулиці, що були розділені між собою природними об'єктами. Передмістя зазвичай не будували за планом, воно наповнювалося поступово та відносно хаотично.

Львів знаходився на торговому шляху між Європою та Сходом. А контакт із міжнародною торгівлею так чи інакше впливав на те, що носили, їли, чим користувалися самі ж львів'яни, як ми це побачимо в тестах. У 1444 році король Владислав III надав місту право складу, відповідно до якого: «(...) італійські купці чи будь-які інші, погани або християни, з приморських країв, які з будь-якими товарами до Львова приїжджають, з цими товарами чи будь-якими речами поза львівський склад нехай не прагнуть і не наважуються (їхати), але все там повинні складувати і продавати»⁹⁰.

У привілеї Казимира IV про функціонування львівського складу є дещо більше: «(...) хай згаданий щорічний львівський ярмарок не порушить генерального складу міста Львова. Генеральний склад міста є встановлений і введений так, що купці, звідки б не приїжджали, не мають минати генеральний

⁸⁹ Там само.

⁹⁰ Капраль М. *Привілеї міста Львова XV-XVIII ст...* с. 93

склад Львова, обминаючи чи проїжджаючи, але свої товари у Львові, у згаданому генеральному складі, (мають) виставляти і продавати згідно з правами і звичаями, що тягнуться віддавна. Щоб купці у містах, містечках і селах несправедливими митами, надмірними платежами та пограбуваннями не були обтяжені, внаслідок того, що купці відвертаються від генерального львівського складу, шукаючи інші незвичні шляхи, львівське мито і склад до руйнування (довели); бажаємо, щоб громадські дороги та королівські шляхи для всіх купців, звідки б не приїжджали, були вільними, як це було віддавна»⁹¹. Тобто все, що везли зі Сходу обов'язково мало пройти через це місто, що робило Львів сильнішим та багатшим від інших міст поруч.

Отже, якщо узагальнити, то Львів XVII ст. складався з середмістя, передмістя, сільських сіл та окремо старостинської юридикції. Населення було доволі строкатим. Його кількість постійно змінювалася через епідемії, пожежі, війни та інші конфлікти. Процес отримання громадянства був доволі непростим із багатьма умовами. Львівське громадянство було загалом привабливим через його можливості, оскільки громада цього міста була досить заможною та сильною, не зважаючи на проблеми, з якими вона стикалася протягом століття.

⁹¹ Капраль М. *Економічні привілеї міста Львова XV-XVIII ст...* с. 114

РОЗДІЛ II

МАТЕРІАЛЬНИЙ СВІТ МІЩАН

2.1. Тестамент як джерело до вивчення речей

Тестамент – це актове джерело, документ із чітким формуляром. Мета створення такого документу включала в себе й питання розподілу майна. Тому вони цікаві й важливі в дослідженні історії матеріального.

Європейська середньовічна й ранньомодерна культура успадкувала тестаментування з античних часів. Античний тестамент мав на меті виключно визначення долі майна у випадку відсутності прямих спадкоємців⁹². Призначення спадкоємця в такому тестаменті було обов'язковим, без цього він не вважався би дійсним⁹³. Поступово в часи середньовіччя практика тестаментування поширювалася Європою. Вона вже не відігравала тоді виключно регулятивну роль у справах майна; до поширення заповітів долучилася Церква, котра перетворила їх на духовні акти⁹⁴.

На формування ранньомодерного тестаментування мали вплив локальні юридичні праці й збірки, саксонське зерцало, канонічне, римське право, королівські привілеї. У випадку Львова важливо, що в липні 1444 року король Владислав III постановив, що всі львів'яни, котрі підлягають міському праву повинні складати заповіти в присутності вїта, двох лавників, священника та писаря⁹⁵. Ранньомодерний тестамент безумовно лежить на межі матеріального та духовного. Львів'яни першої половини XVII століття однаково переймалися і про своє майно, і про свою душу. А тестамент був практичним способом полагодити ці два вагомі й принципові питання.

⁹² Вінниченко О. *Спадкування за заповітом в українських землях: генеза і правова регламентація у шляхетському середовищі Речі Посполитої* // Записки Наукового товариства імені Шевченка. Т. ССLX: Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. Книга 1. Львів, 2010, с. 74

⁹³ Piętał L. *Prawo spadkowe rzymskie*, t. 1. Lwów, 1882, s. 139

⁹⁴ Вінниченко О. *Спадкування за заповітом в українських землях...* с. 75

⁹⁵ Капраль М. *Привілеї міста Львова XIV-XVIII...* с. 93

За нормами магдебурзького права тестамент в ідеальному випадку повинні були засвідчити сім свідків⁹⁶. В окремих випадках допускалася і менша кількість свідків – від двох і більше. Наприклад, це могло стати в нагоді під час епідемій. Свідками не могли бути жінки, діти, глухонімі, прокляті, особи поза законом та особи з поганою репутацією⁹⁷. В інших містах Речі Посполитої була можливість скласти тестамент у ратуші⁹⁸. А найчастіше тестамент записувався в помешканні тестатора. Це зумовлено тим, що багато мешканців робили це в стані хвороби. Важливою формулою була згадка про те, що тестатор перебуває в доброму глузді та при здоровій пам'яті. Аби після цього не виникало суперечок та сумнівів у правомірності розпоряджень. Найчастіше це стосувалося, звісно, майна. Важливою частиною тестаменту є призначення ексекуторів або ж виконавців останньої волі померлого. Ексекуторами часто ставали опікуни, діти або хтось із подружжя.

Для того, щоб легше було шукати потрібну інформацію в такому джерелі слід передовсім добре вивчити його формуляр. Тестамент – це акт із чітким формуляром, що складається з конкретних частин. О. Вінниченко, Н. Білоус, М. Яременко та багато інших дослідників поділяють тестамент як ранньомодерний акт на три основні частини: початковий протокол, текст та кінцевий протокол. До протоколу входить інвокація – звертання до Бога, інтитуляція – вказівка на особу, від якої походить документ, інскрипція – адресат та салютація – вітання. Основна частина або ж текст тестаменту складається з аренги – підстави для написання документу, промультяції – публічного оголошення, нарації – викладення суті справи, диспозиції – розпорядження по суті справи, санкції – порушення диспозиції, короборації – дата, печатка. Кінцевий протокол складається з датуму – час і місце, апрекації – заключення та субскрипціонісів –

⁹⁶ Szczerbic P. *Ius municipale*... s. 216-217

⁹⁷ Mikuła M. *Tradycje prawne w regulacjach testamentowych w miastach Królestwa Polskiego XIV–XVI wieku: prawo sasko-magdeburskie, prawo kanoniczne i rzymskie oraz prawodawstwo lokalne* // *Кварталник Історії Культури Матеріальної*. 68 (2). Warszawa, 2020, s. 137

⁹⁸ Білоус Н. *Тестаменти киян*... с. 21

підписів⁹⁹. Ранньомодерний акт може мати як усі ці елементи, так і лише деякі з них.

Основна частина зазвичай найбільш інформативна, оскільки саме в ній описувалося рухоме та нерухоме майно, обиралися спадкоємці, опікуни, ексекutori останньої волі, вирішувалися різні конфліктні ситуації¹⁰⁰, передбачалися пожертви, зазначалося місце поховання, висловлювалися побажання щодо похорону тощо¹⁰¹. Тому нам слід звертати увагу передовсім на неї. Якщо говорити конкретніше про тип майна, то переважно розпорядження про рухомі речі на кшталт одягу чи начиння у вибраних тестаментх розміщувалися в тексті наприкінці, а на початку мова йшла більше про нерухомість, поділ часток між спадкоємцями тощо. Із джерел першої половини XVII століття її доволі легко помітити в тестаментх виконаних одночасно латинською та польською мовами, оскільки переважно латинською записували в таких зразках початковий і кінцевий протоколи, тоді як польською – основну частину.

Але дуже часто в тестаментх майно описується дуже загально, особливо це стосується рухомих речей. Більш детальними в цьому плані є інвентарі – посмертні описи майна. Бартоломей Гроїцький зазначив, що інвентар повинен скласти опікун на 30 день по смерті особи, чие майно слід поділити або на 30 день після того, як він дізнається, про те, що його було назначено опікуном. В опрацьованих тестаментх стався випадок, коли одна з тестаторок, Катерина Савичова, проартикулювала це правило, що свідчить про її обізнаність у праві, що стосується майна: «Після смерті моєї ключі від всіх товарів і рухомого майна повинні залишитись синові моєму Янові з дочкою моєю Юстиною, вони зобов'язані скласти урядовий інвентар впродовж тридцяти днів, похороном,

⁹⁹ Яременко М. *Спеціальні історичні дисципліни/Навчальний посібник для студентів історичних спеціальностей*. Київ: Аграр медіа груп, 2010, с. 101-104

¹⁰⁰ Іноді тестамент ставав інструментом у спробі вирішення конфліктів. Цікавим є приклад тестаменту Сузанни Острогорської, сестри Марціна Кампіана. У своєму тестаменті вона не залишила розпоряджень ні щодо майна, ні щодо поховання. Є лише згадка про конфлікт між нею та її братовою Матроною на фінансовому підґрунті. Позиція Сузанни зрозуміла – вона бажає очистити свою репутацію перед смертю (ЦДІА України у м. Львові, ф. 52 оп. 2, спр. 25, стор. 315-317).

¹⁰¹ Там само, с. 5-9

пожертвами і повинностями опікуватись зобов'язані, також і поділ між собою зробити після складення інвентаря з оцінкою товарів»¹⁰². Та в інвентарях, як і в тестаментях, переважно згадували про найцінніше майно, й опікуни так само укладали інвентарі з власної оцінки вартості й цінності¹⁰³.

2.2. Класифікація та приклади майна львів'ян за їх тестаментами

Класифікацію для розподілу прикладів майна за тестаментами було частково запозичено з монографії Н. Білоус «За крок до вічності: мешканці міст Волині у світлі тестаментів кінця XVI – XVII століть»¹⁰⁴ та В. Зелецької-Міколайчик „Православні та уніати в Речі Посполитій XVI-XVIII століття перед обличчям життя і смерті у світлі тестаментів”¹⁰⁵. Так Наталя Білоус поділила світ речей на: «живий інвентар»; одяг; прикраси, коштовності, зброю, книги; посуд, постіль, домашній інвентар та окремо виділила нерухомість із інтер'єром житлових будинків. Польська ж колега справи матеріальні в тестаментях класифікувала таким чином: рухомі й нерухомі речі, одяг, ювелірні прикраси, домашній інвентар, зброя, книги.

У цьому ж дослідженні класифікація речей буде виглядати дещо по-іншому. Буде менше груп, але вони сприйматимуться ширше. Тому пропонуємо розділити речі на: нерухомість, гардероб, домашній інвентар та статусні речі. Перше буде стосуватися, очевидно, і будинків, і земельних ділянок. До гардеробу відноситиметься одяг та ювелірні прикраси. Домашній інвентар об'єднуватиме: «живий інвентар», посуд, постіль. Окремо буде виділено такі статусні речі як книги, срібні ложки, килими, зброя того. Не зважаючи на те, що тема речей – це не єдине і явно не найосновніше з того, над чим працювали дослідниці, тема вичерпно запрезентована в їх монографіях. В обидвох випадках помітне прагнення відділити статусні речі на кшталт книг, зброї, ювелірних виробів від більш повсякденних. Таку логіку вбачаємо доцільною і в цьому дослідженні. З

¹⁰² Кочеркевич Я. *Заповіти львівських міщан XVII ст...* с. 152

¹⁰³ Білоус Н. *За крок до вічності...* с. 174

¹⁰⁴ Там само.

¹⁰⁵ Zielecka-Mikołajczyk W. *Prawosławni i unicy w Rzeczypospolitej...* 368 s.

одного боку може здатися, що всі ці статусні речі – це лише аналоги побутового майна заможних осіб і срібні ложки, кубки, кулінарні книги можна було би сприймати як частину домашнього інвентаря. Проте ці предмети були передовсім маркерами заможності й нерідко відігравали символічну, а не умовно практичну роль.

2.2.1 Нерухомість

Отже, перейдемо до конкретних прикладів. Розпочнімо з нерухомості. Як ми вже згадували, для мешканців Львова важливо було мати нерухомість у межах міста. Вона могла бути велика й мала, дорожча й дешевша. Один міщанин міг бути власником декількох часток, будинків, ділянок землі в середмісті й за мурами. Так достойна Анна, вдова по Мартину Смігматору, передміщанину Львова, з нерухомості мала дім за мурами, в якому й мешкала та де було укладено її тестамент, а також ділянку коло річки між ділянками пана Стонкля та Якуба Кордибаніка вартістю 300 злотих¹⁰⁶.

Ельжбета Лютерковна, мешканка Галицького передмістя, оповідає про своє нерухоме майно так: «Мали дві частини в тій маєтності перед пожежею, а я мала третю частину відповідно до плебісциту міста тутешнього. Так і борг сто і тринадцять злотих. На тих же добрах був, який мали цілком зносити, аж Пан Бог навідався вогнем, що вже ті дві частини й моя третя залишилися тільки вже на ґрунті»¹⁰⁷. Ельжбета вийшла заміж вдруге й щоб її діти не мали клопотів та чвар між собою за спадок, вона заповіла двом своїм синам від першого шлюбу по дві ділянки вартістю вісімдесят злотих, а екзекутором цього розпорядження назначила свого чоловіка, котрий і мав передати їм це майно в часі їх повноліття. Ці ділянки вона називає батьківськими, тобто ті, що отримала від свого батька. Та в Ельжбети була ще одна частина, котру вона одержала в першому шлюбі. З якої дві частини вона передала чоловікові, а дві – своїм дітям. Третю жіночу частину з майна нажитого за часи другого шлюбу вона заповіла дітям, але

¹⁰⁶ ЦДДА України у м. Львові, ф. 52 оп. 2, спр. 25, стор. 6-7

¹⁰⁷ Там само, с. 19

зауважила, що все ще не було сплачено борг за відбудову будинку, на яку вони позичили загалом 359 злотих і 20 грошей у сімох різних людей і 50 злотих були винні ще за роботу. Будинок, очевидно, був дерев'яний. Із цього тестаменту ми можемо приблизно уявити, скільки коштувало побудувати будинок на Галицькому передмісті.

Поважна Агнеса Венгжинка¹⁰⁸, вдова по Валентину Венгжину, передміщанина Львівського мала у своєму господарстві стайню, пристінок, дві комори, ґрунт. Цю нерухомість вона розподілила між двома своїми доньками так: старшій донці – стайню та пристінок, а другій – дві комори. Земельну ділянку заповіла донькам поділити порівну.

Васько Китович, передміщанин, був одружений утретє. З першою дружиною мав сина, але на момент укладання тестаменту він уже помер. Цей тестатор мав певну нерухомість на Підзамчі та Галицькому Передмісті. Від другої дружини, Марухни з Немирова, мав сина Миколая, котрому й заповів частину свого рухомого й нерухомого майна. З нерухомого майна сину відійшли одна частина по матері та дві по батькові на Підзамчі. Олена, третя дружина Васька Китовича, також мала би отримати за законом свою третю частку з майна чоловіка на Підзамчі, проте, як зазначається у тестаменті, за її ж ідеєю та згодою Васько прийняв рішення віддати все майно на Підзамчі синові, а Марухні залишити нерухомість, в якій вони й мешкали станом на укладання документу – тобто на Галицькому передмісті. Мотивація тестатора в цьому випадку доволі проста та зрозуміла: «аби по моїй смерті між нею та сином моїм Миколаєм, її пасинком, клопотів не було»¹⁰⁹.

Часто коли йде мова про майно можна зустріти суперечки на цьому підґрунті, що досить природньо. У випадку Ядвіги Зичливої¹¹⁰ також помітний внутрішній родинний конфлікт. Подружжя Ядвіги та Войцеха, муляра за професією, мало трое дітей. Перший син, будучи в монахом, не міг успадкувати

¹⁰⁸ Там само, с. 25-27

¹⁰⁹ Там само, с. 29-30

¹¹⁰ Кочеркевич Я. *Заповіти львівських міщан XVII ст...* с. 142-145

майно. Заміжній донці, на думку тестаторки, вже було достатньо надано майна і на посаг, і на весілля. Останній же син Войцех, котрий вчився кравецького ремесла, «спадщини не мав би отримати, а то через певні причини: непослух, і проступки його, які спричинили не лише великі шкоди вдома, а й іншим людям, через витрати зроблені на нього і його потреби, то не годилося би будь-яку частку виділяти...»¹¹¹. Проте вона попросила чоловіка все ж змилюватись над сином через його слабке здоров'я за умови, «щоб батька нічим не турбував, допоки здоров'я йому Бог дасть, і щоб старався про батьківську ласку і на неї заробляв, а коли б батька Бог з цього світу забрати зволив, лише тоді може домагатися спадщини»¹¹². Але врешті, Ядвіга заповіла свою третину від нерухомого майна саме чоловікові як пожиттєву власність, пояснюючи це тим, що через її хворобу вона не мала змоги працювати вповні, через що господарство збиткувало й набуло багато боргів. Вона закликала дітей не турбувати батька після її смерті щодо цього майна.

Про потенційні суперечки між спадкоємцями висловлюється на початку диспозиції свого тестаменту Анна, вдова Грегора Бемі Угорця, золоторя та громадянина Львова, що також переймалася відносинами дітей по її смерті: «Після померлих батьків між дітками звикли бувати сварки щодо майна як нерухомого, так і рухомого, до того й прокляття різні, через які душі померлих батьків на тім світі тяжкий жаль неприємний, а що тяжкі муки зносити через їх незгоди мусять»¹¹³. Анна була досить таки заможною. Із нерухомого майна в неї була частина в кам'яниці коло торгової кам'яниці з одного боку та будівлі Якуба Сідляра з іншої, котра мала одну крамницю в сінях, а другу на горі на першому поверсі з вікнами на вулицю спереду також навпроти тої крамниці – кімнату й півкухні, а зверху над цим була розміщена комора, над коморою і крамницею – стрих за площею розміром, як кімнати з крамницею разом. Далі за описом ззаду до стриху вели одні сходи. А з сіней були інші маленькі сходи до пивниці, яка

¹¹¹ Там само, с. 144

¹¹² Там само.

¹¹³ ЦДДА України у м. Львові, ф. 52 оп. 2, спр. 25, стор. 34

розміщувалася під кухню. Між кухнею та крамницею були двері. Та Анна мала не одну частину, а декілька в різних кам'яницях, що за плануванням були подібні на першу. У цієї тестаторки було восьмеро дітей, з яких вижило двоє і ще щодо долі третього вона не певна. Тому все майно вона розділила між цими двома.

Якуб Туробінчик¹¹⁴, медовар і передміщанин, згадує детально про те, як здобув свою нерухомість. Одного дня вони з першою його дружиною змогли заробити на «халупку з ґрунтом»¹¹⁵ на Кампіановій Волі. Таке майно обійшлося їм у 120 злотих. Халупка була в дуже поганому стані. Проте в подружжя не було вибору й довелося мешкати в такому будинку підтримуючи ремонтами. Якуб свідчить, що в такому помешканні було тяжко жити. Халупка рано чи пізно остаточно «спорохнявіла і зігнила»¹¹⁶, тому вже з другою дружиною вони вквалися в його радикальніший ремонт. Якуб не називає конкретну суму ремонту, але за його оцінкою вона була дуже великою. Будинок, очевидно, був дерев'яний. Було збудовано більшу й меншу світлиці флігельного типу на місці пекарні з нової деревини, а також обгороджено сад. Про, так би мовити, модернізацію свого помешкання згадує також і Матвій Касперкович¹¹⁷. За час шлюбу з другою дружиною Анною було прибудовано стайню, студню, обору та дві комори.

2.2.2. Домашній інвентар

Домашній інвентар – поняття досить таки розлоге. До нього можна віднести меблі, скрині, кухонне начиння, постіль, подушки, перини та багато іншого. З аналізу львівських тестаментів помітно, що саме менш заможні люди акцентують на побутових речах на кшталт вище перерахованих, коли заможніші розпоряджаються дорожчим майном, а на дрібніше не зважають.

У тестаменті Анни Смігматорової¹¹⁸ перераховане таке домашнє начиння: 14 металевих таць, 12 олов'яних мисок, 2 металевих горщики, 2 півгорщики,

¹¹⁴ Кочеркевич Я. *Заповіти львівських міщан XVII ст...* с. 145-148

¹¹⁵ Там само.

¹¹⁶ Там само.

¹¹⁷ Там само, с. 155-157

¹¹⁸ ЦДІА України у м. Львові, ф. 52 оп. 2, спр. 25, стор. 5-9

металеві черпак і таз, 5 мідних каструль. Також вона згадала й про своє професійне начиння – 2 котли для варіння мила. Із матеріалів для виготовлення мила тестаторка згадала про 28 шматків лою – тваринного жиру. Виготовлених каменів, тобто шматків, мила залишилося 44. Далі вона згадує про постіль господарську – 7 штук та для челяді – 3, наволочок для перин також 7. В Анни залишилися дрова вартістю 18 злотих, про які вона теж згадує. Анна Смігматорова не є дуже заможною, тому вона вдається до такого детального опису свого майна. Якуб Вонж (Wąż), котляр, також у своєму тестаменті згадав про свої вироби: броварний котел, 2 глечики горілчані без кришок, 7 глечиків горілчаних, 1 котел кухонний, 1 банія з одним вушком, 1 пательня, якими він планував розрахуватися за борги¹¹⁹.

Та трапляються випадки, коли майже немає опису речей у тестаментях. Причиною такого інколи могла бути банальна їх відсутність. Так у тестаменті Ельжбети Лютерковни¹²⁰ є згадка лише про ті рухомі речі, що стосувалися ремесла її чоловіка – возів та карети. Справа в тому, що інше рухоме майно забрала пожежа. Власне, вона й зазначає, наприклад: «З іншого домашнього обладнання та начиння ремесла того від першого чоловіка нічого не залишилося, бо що було – згоріло»¹²¹. Це цікавий випадок, хоча й тяжко, з одного боку, уявити це на практиці. Але, з іншого боку, в подружжя і так було дуже багато боргів, про що ми дізналися раніше, коли мова йшла про їх будинок.

Деякі речі могли вкрати, як у випадку Якуба Туробінчика¹²². Після опису рухомого майна він наголошує: «Про більше нічого не знаю, якщо щось і було, то коли ми, втікаючи від епідемії, виїхали до села Чишки, з будинку забрано і викрадено, також і домашнє начиння, якого небагато було, але і це все в цей час злі люди з дому вкрали»¹²³. Та він усе ж описує ті речі домашнього інвентаря, що залишилися від його першої дружини: перина й подушка, 3 скатертини, 2 пошивки, 2 рушники. У цьому моменті Якуб неначе застерігає, що така кількість

¹¹⁹ Там само, с. 88

¹²⁰ Там само, с. 23

¹²¹ Там само.

¹²² Кочеркевич Я. *Заповіти львівських міщан XVII ст...* с. 145-148

¹²³ Там само.

зумовлена тим, що його перша дружина перманентно хворіла, тому не змогла багато змайструвати рушників, скатертин тощо. Також від першої дружини йому перейшов у спадок так званий «живий інвентар» корова, ялівка, близько 10 гусей, курка та поросся. Таке господарство цілковита норма для передмістя. У тестаменті Матвія Касперковича також є згадка про крадіжку й пожежу, що негативно вплинуло на матеріальний стан тестатора¹²⁴.

Та переважно тестатори лаконічно описували загалом своє рухоме майно й не вдавались у деталі, як у випадку Агнес Венгжинки, котра зазначає: «Речі рухомі між дітками мають піти, а вони ж мені за це мають слухний похорон та за душу мою добре вчинити»¹²⁵. Так само побіжно згадує про рухомі речі Ядвіга Зичлива, котра донці заповіла постіль, три подушки, перину та повідомила, що всі рухомі речі, окрім вище згаданих, дарує чоловікові¹²⁶. А Васько Китович узагалі не описує свого рухомого майна, а посилається зразу на інвентар¹²⁷. Катерина Савичова також не вдається до детального опису своїх рухомих речей, але постановляє, аби її дорослі діти склали урядовий інвентар та оцінили товари з крамниці протягом тридцяти днів і в подальшому поділили його між собою¹²⁸. Емеренція Симонова заповіла синові Войцеху подушку для голови та ще одну велику, як вона її називає, а всі інші свої рухомі речі заповіла донці¹²⁹.

2.2.3. Гардероб

Гардероб представлений у тестаментах по-різному так само як й інші рухомі речі: хтось згадує побіжно, хтось – детально, а для когось це взагалі не є пріоритетним повідомленням у тексті. Анна Смігматорова перерахувала такий одяг: літник турецький качорової масті – літня сукня скоріше за все коричневого кольору, катанка – верхній жіночий одяг, мухаєровий¹³⁰ ментлік – короткий

¹²⁴ Кочеркевич Я. *Заповіти львівських міщан XVII ст...* с. 157

¹²⁵ ЦДІА України у м. Львові, ф. 52 оп. 2, спр. 25, стор. 27

¹²⁶ Кочеркевич Я. *Заповіти львівських міщан XVII ст...* с. 144

¹²⁷ ЦДІА України у м. Львові, ф. 52 оп. 2, спр. 25, стор. 31

¹²⁸ Кочеркевич Я. *Заповіти львівських міщан XVII ст...* с. 148-152

¹²⁹ ЦДІА України у м. Львові, ф. 52 оп. 2, спр. 25, стор. 67-68

¹³⁰ Мухаєр – це тонка недорога тканина виготовлена з вичесаної вовни з однотонним переплетенням. Назва запозичена в XVI ст. з арабської (*Słownik polszczyzny XVI wieku*. [Źródło elektroniczne], Tryb dostępu: – <https://spxvi.edu.pl/index/haslo/67747#znaczenie-1> (31.05.2023)).

плащ, шапка стара боброва оксамитна, 22 білі хустини, 16 сорочок, 9 додільних сорочок¹³¹. Ельжбета Лютерковна назвала зі свого гардеробу лише білі хустки з-поміж іншого одягу, котрі заповіла своїй наймолодшій доньці¹³². Ядвіга Зичлива розпоряджається таким одягом і аксесуаром: літник турецький, табінова катанка, шапка, сорочки, каблучка срібна позолочена¹³³. Катерина Савичова¹³⁴ заповіла донці три літники: зелений атласний, вишневий атласний, із турецького мухаєру з брунатною і зеленою ниткою. Також канафатову чорну чамару й атласну чорну катанку, два срібні пояси.

Якуб Туробінчик згадує про момент одруження з його першою дружиною і зокрема її матеріальний стан: «Оскільки взяв першу дружину мою на ім'я Барбара з дому пана Люренса Сміта, котра там на службі була; з нею не взяв жодних посагів, ані достатків, окрім одної сукні і деяких сорочечок, які вона досить нужденні, відповідно до свого становища, мала»¹³⁵. Та її становище дуже суттєво покращилося за час шлюбу з Якубом і з її смертю в часі епідемії він від неї отримав у спадок дві суконки брунатного та зеленого кольору й навіть певні статусні речі: три срібних пояси, срібна ложка, мала срібна чарочка, 23 більших і 12 менших литих гранястих гудзиків до жупана¹³⁶. Тестатор зазначає, що до цих гудзиків із його наступною дружиною доробили ще 12 та всі разом пришили до його одягу.

Взуття у вибраних тестаментях окремо не фігурувало. Можна лише припустити, що його могли заповідати не називаючи окремо від одягу та рухомих речей. А також це можна пояснити тим, що взуття могло швидко зношуватись і заповідати його комусь у спадок та окремо виокремлювати з-поміж інших предметів не було валідно.

¹³¹ ЦДДА України у м. Львові, ф. 52 оп. 2, спр. 25, стор. 68

¹³² Там само, с. 24

¹³³ Кочеркевич Я. *Заповіти львівських міщан XVII ст...* с. 145

¹³⁴ Там само, с. 148-152

¹³⁵ Там само, с. 147

¹³⁶ Там само.

2.2.4. Статусні речі

Статусні предмети – це дуже цікава та специфічна категорія речей. До неї може входити багато варіацій: посуд, книги, різноманітні вироби з дорогоцінних матеріалів, ювелірні прикраси, меблі, зброя. Таке майно могли собі дозволити лише заможні міщани. Натомість бідніші подекуди додатково зазначали, що такого майна не мали. Васько Китович і Катажина Кудлічова у своїх тестаментх висловлюються досить подібно: «Грошей теж, ані срібла ніякого не маю, окрім злотих двісті, що в Мальхра під Високим Замком, котрі на похорон віддаю, взявши від нього, і на побожні вчинки»¹³⁷; «До того також зізнаюся, що не маю золота, міді, олова, латуні, фантів, шат, перлин... ані грошей ніяких окрім 120 злотих, котрі на похорон віддаю»¹³⁸. Таке ж повідомлення можна побачити в тексті тестаменту Катажини Кудлічової¹³⁹. Можна цілком припустити, що це така формула, яку використовували для написання тестаментів людей без такого штибу майна. Цікаво й те, що спочатку в обидвох випадках тестатор зазначає, що грошей та коштовностей не має, але потім одразу заповідає досить немалу суму на похорон.

Деякі конкретні предмети розкоші були мірилом міщанської заможності – наприклад, срібні ложки¹⁴⁰. Їх могло бути лише декілька або й цілий набір на 6-12 персон. У випадку Якуба Туробінчика ми бачимо згадку всього про одну ложку. Якуб Вонж згадує про 5 срібних ложок¹⁴¹. А львівський райця Мартин Кампіан був прикладом надбагатого міщанина, тому серед його майна згадується ціла скриня ложок¹⁴²! Щоправда він не конкретизує кількість. Із цінних металів виробляли й інші предмети, зокрема досить часто можна зустріти в документах срібні пояси. Їх кількість також варіювалась у залежності від статків особи. Якуб Вонж мав один такий пояс¹⁴³. Емеренція Симонова заповіла донці один срібний

¹³⁷ ЦДДА України у м. Львові, ф. 52 оп. 2, спр. 25, стор. 30

¹³⁸ Там само, с. 83-84

¹³⁹ Там само.

¹⁴⁰ Білоус Н. *За крок до вічності...* с. 194

¹⁴¹ ЦДДА України у м. Львові, ф. 52 оп. 2, спр. 25, стор. 88

¹⁴² Вінниченко О. *Тестамент львівського патриція Марціана Кампіана (1629 р.)...* с. 285

¹⁴³ ЦДДА України у м. Львові, ф. 52 оп. 2, спр. 25, стор. 88

пояс¹⁴⁴. У тестаменті Станіслава Цедрони є згадка також про один пас срібний позолочений¹⁴⁵. Вище ми вже згадували, що в Катерини Савичової були два срібні пояси. Такі пояси виготовляли переважно зі шкіри та покривали десятками срібних блях і сприймалися вони передовсім як клейноди, тому багато міщан прагнули мати бодай один¹⁴⁶. Срібні пояси передавали в спадок або й брали в заставу за позику.

Ювелірні прикраси та вироби досить широко представлені в тестаментах заможніших міщан. Якуб Вонж мав два золотих перстні, один позолочений, а також срібні піхви з ланцюжком для ножа¹⁴⁷. Ядвіга Зичлива також мала срібну позолочену обручку¹⁴⁸. Станіслав Цедрони згадує про келих позолочений з патини, який було придбано за 100 злотих¹⁴⁹. Гудзики Якова Туробінчика, про які йшлося раніше, та інші подібні зразки також були досить поширеними ювелірними виробами того часу. Міщани в цьому наслідували шляхту¹⁵⁰. Хтось міг одержати один гудзик у спадок та берегти його, а хтось – декілька десятків. Та коли мова йде про таких багатіїв, як Кампіани, то кількість і різноманітність таких виробів значно зростає на фоні пересічного міщанства. І хоча випадок цієї родини, зокрема Мартина Кампіана, є дуже далеким від реалій Васька Китовича, Якуба Туробінчика, Катерини Савичової, Катажини Кудлічової та багатьох інших, чиї приклади ми згадали й не згадали, та все ж цей тестамент варто розглянути, аби дізнатися більше про дорогі речі.

Мартин Кампіан у своєму тестаменті наприкінці диспозиції розпоряджається всім своїм рухомим майном: наливкою з мідницею срібною позолоченою, кубком в гроно вина, кубком винний, двома ліхтарями срібними, конівкою срібною, казанком срібним, шклянницею срібною, шатами, тканинами, килимами диванськими (7) та мелібанськими (5), креденсом, кухонним посудом і спорядженням, худобою, кіньми, каретою та возом. Та якщо вироби з дорогих

¹⁴⁴ Там само, с. 68

¹⁴⁵ Там само, с. 74

¹⁴⁶ Білоус Н. *За крок до вічності...* с. 195

¹⁴⁷ ЦДІА України у м. Львові, ф. 52 оп. 2, спр. 25, стор. 88

¹⁴⁸ Кочеркевич Я. *Заповіти львівських міщан XVII ст...* с. 144

¹⁴⁹ ЦДІА України у м. Львові, ф. 52 оп. 2, спр. 25, стор. 72

¹⁵⁰ Білоус Н. *За крок до вічності...* с. 188

металів названі окремо, хоча варто також зважати на те, що Кампіан заповів переважно по одному такому предмету на особу, та все ж кухонне спорядження він не деталізує в тестаменті заповідаючи його дружині. Так само ж і з гардеробом і тканинами, він конкретизує лише матерію для власного похорону – адамашек. Також тестатор згадує у своїй останній волі інші статусні предмети: срібні ложки, ланцюжок зі шмельцем та перлами, білий келих, золотий келих, золоті скляночки, козацький пояс, білу обручку, два ножики¹⁵¹.

2.3. Роль майна в житті львівських міщан

Світ речей був складним за своєю логікою для людей того часу. Не завжди можна точно визначити рівень достатку за описами власності в тестаментах чи інших джерелах. Варто зважати, як зазначає Наталя Білоус, на притаманній людській пам'яті помилковість і «пастку очевидного»¹⁵².

Слід також розділяти вартість і цінність. Ми це можемо побачити на прикладі випадку Емеренції Симонової. Так її діти – син і донька – отримали свої законні частини, але окремо тестаторка підкреслила також: «Потім тому ж синові Войцехові відказую подушок дві, одну до голови, а другу велику, всі речі рухомі Ядвізі донці моїй заповідаю і пас срібний»¹⁵³. Пасок із коштовного металу об'єктивно є більш дорогим у ціні, але чому ж він стоїть в одному ряді з цими подушками? Подушки та срібний пасок виступають тут, мабуть, традиційними подарунками дітям. Зрештою, ми не можемо побачити ці подушки й оцінити їх зовнішній вигляд. Як ми вже знаємо з тестаменту Якуба Туробінчика – жінки радше виготовляли домашній текстиль власноруч. Можливо подушки були оздоблені вишивкою чи мережкою. Тим не менше, ціна срібного паса й двох подушок не є важливою, оскільки тут мова йде про символічну цінність.

Якщо говорити про практичне застосування речей, то вони часто виступали аналогами грошам у певному еквіваленті. Цікавим є випадок

¹⁵¹ Вінниченко О. *Тестамент львівського патриція Марціана Кампіана (1629 р.)...* с. 285-289

¹⁵² Білоус Н. *За крок до вічності...* с. 174

¹⁵³ ЦДДА України у м. Львові, ф. 52 оп. 2, спр. 25, стор. 67-68

Катерини Савичової¹⁵⁴. Відповідно до шлюбної угоди з її другим чоловіком Яном Кронкою осібно набуте майно повинно було перейти відповідно до родини кожного із подружжя. Але ця угода не була затверджена урядом міста. Тим не менше, тестаторка, домовившись із чоловіком, погодилася з тим, щоб той усе ж залишив його окремо набуте майно, але не зможе тоді брати участі в поділі нерухомих і рухомих речей, що належать Катерині та дітям від її першого шлюбу. При тому він також звільняється від сплати будь-яких боргів та повинностей. У подружжя була одна спільна дитина, маленька ще на той час дочка Анастасія. Катерина подбала про її майбутнє таким чином: з власного майна мати заповіла їй грошову суму 400 злотих, котрі старші діти Ян та Юстина від першого шлюбу повинні були поррахувати товарами з крамниці та передати їх під час укладання інвентаря батькові Анастасії до моменту, поки той не одружиться ще раз. У момент, коли Ян Кронка одружиться вдруге, ці ексекutori повинні забрати ту суму й передати її, урядово підтвердивши, на зберігання під відсотки до моменту повноліття Анастасії¹⁵⁵.

Також речі – це була тверда застава для позики грошей або й спроба ці борги таким чином погасити. Маємо два тестаменти, які цікаві для нас із цієї позиції та іншої позиції: Якуба Вонжа¹⁵⁶, котрий позичав кошти собі та Мартина Кампіана¹⁵⁷, котрий зичив гроші комусь. Якуб Вонж у диспозиції виокремив інформацію про те, кому й що він винен – досить поширена практика тестаментування в той час: «Борги ці винен найперше пану Якубові Шольцові, райці... чотириста злотих, більш-менш, на що поррахувати з них треба, але взяв на то п'ять ложок срібних, два перстні золотих, один котел броварний і два глеки горілчаних без кришок. Жидові Пугкасові – злотих сто дев'яносто п'ять, але взяв на то сім глеків горілчаних, один котел кухонний, банію з одним вухом, панев одну... Потім Сакові вірменину півтора злотих, але за то в нього є срібло, з яких піхви [для ножа] срібні з ланцюжком і обручка позолочена. Потім Якубові

¹⁵⁴ Кочеркевич Я. *Заповіти львівських міщан XVII ст...* с. 148-152

¹⁵⁵ Там само, с. 151-152

¹⁵⁶ ЦДІА України у м. Львові, ф. 52 оп. 2, спр. 25, стор. 84-89

¹⁵⁷ Вінниченко О. *Тестамент львівського патриція Марціана Кампіана (1629 р.)...* с. 266-291

Гончарові злотих двадцять шість, але в нього є пас срібний і ложка. А за ті борги в мене нема готівки грошей, тільки в роботі»¹⁵⁸. Тобто повернути свої борги він не може у грошовому еквіваленті, проте в тих, хто робив йому позики, є застави – коштовні речі. Проте співставляти суми із предметами слід обережно, оскільки в кожного з позикодавців могла бути різна політика щодо застав. Хтось міг дати стільки ж грошей, скільки коштує предмет, а хтось – трохи менше. Та й стан і якість речей також були дуже важливі в цьому питанні.

Та в борг брали не лише гроші, але й товари. Так Анна Злотнічка, котра мала на передмістю свою крамницю, згадує що по якомусь шляхтичу в неї залишилась застава за вино. Вона не пам'ятає, як його звали, але знає, що вже помер. Ось що вона про це каже: «Є також мідь у заставі за шість глеків вина, а глечик був на той час по 24 гроши, потім дві ложки в заставі срібні за шість глеків вина також по 24 гроши»¹⁵⁹.

Багато позик людям зробив Мартин Кампіан, про що він у деталях згадує у своєму тестаменті: «У пана бургграфа пана Кшикавського злотих двісті і вісімдесят, в тому чарок три, три ложки, біла обручка, козацький пояс, два ножики [з футляром]. Від пана Яна Домбровського ланцюжок кільцями і ложок одинадцять, котрі є при пану Гринвальді, але йому потрібно дати злотих тридцять. За це взяв пан Домбровський від мене двісті злотих польських. Панни законні Святої Клари взяли злотих двісті, в котрих мідницю і два келихи, а окремо скляночки золоті в сто злотих польських заставили. Отцям бернардинцям львівським по два рази на келих золотий дав всього злотих шістсот польських. Отцям бернардинцям до Сокаля злотих двісті польських, у тому поклали наливку і мідницю золотисту... Отцям францисканцям по два рази на келихи двісті злотих і ще півтора злотих. Дарую їм ті півтора злотих. Паннам від Святої Катерини на білий келих злотих двадцять і чотири, дарую. Його милості пану

¹⁵⁸ ЦДІА України у м. Львові, ф. 52 оп. 2, спр. 25, стор. 88

¹⁵⁹ Там само, с. 44-45

підстарості по два рази всього злотих триста, у тому є ланцюжок зі шмельцем і з перлами, та скриня ложок¹⁶⁰».

Речі мали практичну роль: їх можна було на щось обміняти, використати як застава, багата господарка дозволяла сито жити. Але багато речей виконували й символічну, репутаційну, статусну місію. До таких належать так звані клейноди – особливо цінні речі: перстні, пояси, гудзики, ювелірні вироби, срібні ложки, сигнети з ініціалами власників тощо¹⁶¹. Ці мали на меті показати суспільству свій статус та матеріальний стан. Кількість цих клейнод могла бути різна, на прикладі срібних ложок – від одної до цілого набору. Міщани в багатьох звичках намагалися наслідувати шляхту¹⁶².

Майно було важливим у матримоніальних справах міщан. Батько або опікун повинен був виділити частку майна для доньки як її посаг для того, щоб вона могла вийти заміж. Для Львова Владислава II 1422 року видав привілей¹⁶³, в якому підтвердив привілей Казимира III 1360 року, проте дещо була змінена у ньому частина щодо поділу спадщини. Згідно з привілеєм Казимира III дружина після смерті чоловіка повинна була поділити рухоме й нерухоме майно порівну з кожним родичем обох статей чоловіка. Владислав II скасував це правило, натомість було затверджено: 1) все після одруження об'єднується в одне спільне подружнє майно; 2) якщо помирала дружина, то чоловік такої повинен був 1/3 їх майна передати її дітям чи іншим родичам, при тому решта 2/3 залишалася йому; 2) якщо помирав чоловік, то дружина залишала собі 1/3 як посаг; 3) якби померла мати та син, то майно сина відходило по чоловічій лінії батькові; 4) коли би помер батько й помер син – майно переходило до матері; 5) чоловік або дружина мали право заповісти одне одному все своє майно, якщо в подружжі не було дітей через гайний суд – міський суд німецького права у невідкладних переважно кримінальних справах. Також у цьому привілеї підкреслювався поділ подружнього майна на чоловіче – гегевет та жіноче – герад. До чоловічої частини

¹⁶⁰ Вінниченко О. *Тестамент львівського патриція Марціана Кампіана (1629 р.)...* с. 285

¹⁶¹ Білоус Н. *За крок до вічності...* с. 194

¹⁶² Білоус Н. *Тестаменти киян середини XVI – першої половини XVII ст...* с. 92

¹⁶³ Капраль М. *Привілеї міста Львова (XIV-XVIII ст.)...* с. 69-72

мав відходити чоловічий одяг, коні з упряжжю, озброєння та інше. До гераду належав жіночий одяг, посуд, постіль, прикраси тощо. Гегевет успадковувався по чоловічій, а герад – по жіночій лінії. Правник Павло Щербич у його *Speculum Saxonum* XVI ст. до гераду відніс такі предмети: зілля, вівці, скрині, тканини, постіль, перини, подушки, простирадла, обруси, хустки до лазні, рушники, миски, ліхтарі, шати нареченої (у тому числі тканина для пошиття таких шат), перстні, вінці, всі книги, якими користуються жінки, килими, фіранки, заслони, голки, щітки, гребінці, ножі, а також частина срібла й золота, котра їй має належати. І що дуже важливо! Якби чоловік віддав якийсь із предметів гераду в заставу, то мусив би його обов'язково потім викупити¹⁶⁴. А отримати жіночу частину в спадок чоловік від своєї дружини міг в тому випадку, щоб при цьому не постраждали її спадкоємці. Лише тоді вона могла заповісти йому своє майно, віно, герад тощо¹⁶⁵.

Назагал своїм майном міщани могли розпоряджатися вільно, проте були певні обмеження. Тестатори повинні були укладати свої останні волі при доброму розумі, а під час хвороби – за згодою своїх потомків, але так, аби ті все ж отримали свою частку – 1/3; чоловік вважався головою не лише над своєю дружиною, дітьми, але й над слугами, тому розпоряджатися якимось своїм майном вони також повинні були за його погодженням; ніхто не міг передати в часі хвороби комусь іншому будь-яке майно без згоди своїх потомків дорожче за три шилінги або не більше тої готівки, котру тестатор здатен був втримати в одній руці¹⁶⁶.

Якщо підсумувати, то матеріальний світ досить широко представлений у тестаментях львів'ян першої половини XVII ст. Речі в той час поділяли на рухомі й нерухомі. У правовому полі, коли мова йшла про поділ майна, їх також ділили на «чоловічі» та «жіночі». Зараз майно можна поділити умовно для детальнішого розгляду на: нерухомість (будинки, крамниці, прибудови, земельні ділянки),

¹⁶⁴ Sczerbic P. *Speculum Saxonum*... с. 160

¹⁶⁵ Sczerbic P. *Ius municipale*... s. 215-216

¹⁶⁶ Ibid.

гардероб (тканини, готовий одяг), домашній інвентар (свійські тварини, інструменти, кухонне начиння), статусні речі або клейноди (вироби з дорогоцінних металів, предмети розкоші). Варто бути пильними при аналізі джерел, аби не припуститися хиб. У дослідженнях речей слід розділяти цінність і ціну предметів, оскільки вони часто можуть не збігатися.

РОЗДІЛ ІІІ

ТЕСТАМЕНТИ МАРТИНА КАКОЛІНСЬКОГО: СПРОБА МІКРОІСТОРИЧНОГО АНАЛІЗУ

Міщани укладали свої тестаменти за різних життєвих обставин. У декого майнові справи були вже полагожені заздалегідь. Тоді у тестамент потрапляли лише невіршені справи. А іноді стан здоров'я чи інші загрози змушували заповідачів у тестаментах вирішувати безліч справ, аби не порушити ні світського, ні Божого законів та не обтяжити свою душу гріхами й невиконаними зобов'язаннями. Такі тестаменти дуже часто є об'ємними, багатими на різноманітні розпорядження та переліки майна, у тому числі рухомих речей. Саме таким виявилися тестаменти львівського кравця Мартина Каколінського від 1627 і 1630 років. І хоча вони обидва належать одній особі, ці два документи дещо відрізняються між собою. Також вони багаті на інформацію саме про рухоме майно, особливо описи жіночої його частини. А через описи його замовлень можна зробити висновки, який одяг носили львів'яни в той час і які тканини використовували для цього.

Розпочнімо з першого тестаменту від 20 серпня 1627 року¹⁶⁷ (див. Додаток 1). Напочатку є змога дізнатися про причини укладення заповіту – це тяжке поранення поважного Мартина Каколінського, кравця і громадянина Львова, як зазначено в цьому документі. Події відбуваються наприкінці літа. До тестатора на його ж вимогу приходять такі урядники засвідчити це акт: ясновельможний пан Бартоломей Уберович, райця і вїйт, Ян Лоренцович і Валентин Шольц Стенклович, присяжні лавники. Це типовий перелік міських урядників для укладення тестаментів у Львові¹⁶⁸. Поруч із ним є також і лікарі та вікарій із катедри.

¹⁶⁷ ЦДІА України у м. Львові, ф. 52 оп. 2, спр. 25, стор. 1-5

¹⁶⁸ Winnyczenko O. *Testamenty mieszkańców Lwowa z czasów epidemii pierwszej ćwierci XVII wieku...*

Мартин Каколінський так пояснив причину цього тяжкого поранення, що неодмінно мало би призвести до смерті, на його думку: «Оскільки це дурний розум зробив, що я, не маючи жодної слушної причини (адже в цій справі жодна причина слухна бути не може), життя своє моєю ж власною рукою собі відняв і дні свої вкоротив, тоді розповім причину тої смерті такої ганебної собі завданої. Регіна білоголова, котра перед тим служила в мене кухаркою і котру я (з полегшенням кажучи) за коханку після смерті дружини моєї останньої в домі собі тримав, покинула мене та пристала до пана Сікста за кухарку. Там на кухні, яким чином не знаю, спалила півмисок на вогні. Прийшла до мене, аби я цілого півмиска позичив. Я їй позичив, а той зіпсований дав виправити. О годині приблизно двадцять першій ішов з нею викупити того півмиска й викупив. Ідучи назад з нею поруч із мурами за валом, не йшов там ніхто інший з нами. Заліз їй у кишеню і витягнув якийсь зав'язок. Вона в мене його вирвала. Я їй запитав, чи не дасть мені його подивитися, що там є? На що вона мені сказала: “Не дам”. Потім із жалем і з гнівом сказав до неї: “А ти мені того не довіряєш, а я для тебе не знаю, що би зробив” і, добувши ножа, котрий мав коло пасу, в бік правий пхнув себе і то є причина нещасного мого випадку»¹⁶⁹.

Тобто бачимо тут дещо нетиповий випадок смертельної ситуації. Фактично, мова йде про самогубство. Хоча воно ще недоконане і поки не настала смерть – це радше є самопошкодженням, але вже в початковому протоколі зазначено саме самогубство. І сам тестатор вважає, що це самогубство. На що нам слід звернути увагу – це на те, що причина складання тестаменту несподівана й раптова. Це не той випадок, коли в людини був час довго міркувати над своїм життям чи навіть над своєю наступною долею. Що цікаво – в цьому тестаменті взагалі немає згадки про діла побожні чи розпорядження щодо похорону. Відсутня навіть формула: «*Ac inprimis animam suam Deo creatori suo, ac quo originem suam sumpsit, commendavit. Corpus vero Ecclesiasticae sepulturae reliendum commisit*»¹⁷⁰, котру можна побачити в багатьох інших

¹⁶⁹ ЦДДА України у м. Львові, ф. 52 оп. 2, спр. 25, стор. 2

¹⁷⁰ Там само, с. 18

тестаментів того періоду. Можливо це зумовлено гріховним характером потенційної смерті.

Диспозиція щодо майна відкривається з речей клієнтів, над якими він працював. Щось він уже встиг закінчити, а щось було лише на певному етапі пошиття. Таке розміщення цієї інформації у тексті означає, що це перше, про що він спробував подбати, оскільки це не його персональні речі. Тут ми бачимо насправді різноманітні матеріали, проте й помічається певна тенденційність – найчастіше згадано в цій частині одягу кабат, тканини атлас й адамашек. Один якийсь конкретний колір тут поки не домінує, але згадано попелястий, бордовий, червоний, чорний, лазуровий, блакитний: «Літник Пана Сурикова з китайки червоної, що вже є готовий. Рукавички атласні попелясті також. Атлас на кабат бордовий нерозкroєний також. Кабатик мухаєру червоного також. Пана Єжи Боїма молодшого кармазину три лікті, але винен мені також злотих 20 і щось, про що є реєстр окремих. Пана писаря Цихініуса літник адамашковий чорний і феточі ліктів дванадцять до нього. Винен мені також [був] спершу злотих три, а зараз ще своїх злотих чотири за роботу. Потім Пані Кшоновичової плащ адамашковий. Винна мені також Пані Кшоновичова за роботу, про що є реєстрик: за літник новиц злотих 4, за другий, котрий я підшивав – 2 злотих, за кабат оксамитовий злотих 4. Пані Мармадукової є два кабати, літник віддав уже їй. Потім кабатик пані Мармадукової атласний лазуровий. Пана Одвірного полотно розкroєне й пасок до кабата блакитний є»¹⁷¹.

Ми бачимо тут шестеро міщан, котрі шили одяг у Мартина Каколінського. Хтось, очевидно, робив це на постійній основі. Частина замовлень уже була оплачена, за інші слід було ще заплатити. Хтось із клієнтів був і так винен своєму кравцю за тканину чи за роботу. Викроєній тканині приділяється така ж сама увага як і готовому одягу, що свідчить, мабуть, і про вартість, і про цінність речі, оскільки за неї вже певно що було заплачено кошти або самим же замовником, або кравцем. Зрештою, з практичної точки зору викроєну тканину можна буде

¹⁷¹ Там само, с. 2-3

занести до іншого кравця, аби завершити виріб. Тяжко зрозуміти, одяг замовляли передовсім для себе чи можливо ще для когось.

Тестатор мав також досить багато одягу, про що йтиметься далі, але розпочинається частина про його майно не з цього, а з найдорожчого – регалій: «Ложок срібних 6, палене срібло є в скринці, перстеник золотий з дванадцятьма діамантиками, другий також золотий маленький з туркусиком, третій з рубином, що його маю на пальці, обручка срібна з піхвами срібними». Наступною є згадка про домашній посуд з олова – вісім півмисків, що коштували шістнадцять злотих. Такий набір немалий і помітно, що він є для тестатора цінним. З регалій у Мартина Каколінського також були золоті гудзики, але він не називає їх точну кількість, як той же Якуб Туробінчик, про якого ми згадували в попередньому розділі, та піхви зі срібною оправою. Із цих регалій можна зробити висновок, що Мартин Каколінський був доволі заможним кравцем.

Далі тестатор згадує про свій гардероб: «Делія і доломан лазурові з гудзиками золотими і стрічкою адамашковою, друга пара шат, в який зараз є, два хутра випоротого з делії лисяче, нові фалендишові шати, ковпак півгранатовий зі сободем, пас шовковий брунатний»¹⁷². Мартин Кампіан отримав спадок по своїй дружині, проте не зазначає, а саме – три літники: борщовий турецький, червоний турецький і неновий із так званого простого мухаєру; одна катанка адамашкова джікава, а друга напівоксамитова чорна, обидві із соболиними комірцями; ментлік адамашковий джікавий, другий – китайковий зелений; шапки адамашкова й атласна із сободем, ще одна канафасова червона (говорючи про це, він згадав, що в нього також є така шапка), боброва; рукав з атласу бордовий підшитий хутром. Та він не уточнює, від котрої саме дружини та й зрештою, на перший погляд, не зовсім зрозуміло з першого тестаменти, скільки в нього їх було¹⁷³.

Наприкінці Мартин Каколінський згадав про свій борг у розмірі 16 злотих цеху та оплату чиншу за помешкання – 24 злотих – котрі слід буде заплатити

¹⁷² Там само, с. 3-4

¹⁷³ Там само, с. 4

восени. Він мав двох спадкоємців: доньку Теофілу від першого шлюбу та сина Яна від другого. Обидвом він назначив опікуна, свого родича, Кристофера Кручковича та поважну Анну Мармадукову. За собою він залишив право скасовувати та змінювати цей тестамент. Перед тим, як перейти до глибшого аналізу поговоримо про його другу останню волю.

Не зважаючи на своє тяжке поранення, яке могло призвести до смерті, Мартин Каколінський вижив і склав ще один тестамент три роки потому. На початку нового тестаменту зазначено, що він зліг хворий без конкретизації, на що саме. Засвідчити акт до його будинку знову прийшли троє урядників: пан Бартоломей Уберович, Шимон Гуга та Миколай Зихіні й один священник – брат Матіас Бутговський із катедртри. Цього разу перед основною диспозицією вже є формула: «Deo animae suam, quam sibi largitis est, commendando, corpus vero sepulturas ecclesiasticis...»¹⁷⁴ Це, мабуть, зумовлено тим, що причина потенційної смерті не має суперечливого характеру, як у першому разі із самопошкодженням.

Що ж ще змінилося за ці три роки? Наступний тестамент (див. Додаток 2) укладається в ту ж саму пору року – наприкінці літа. І перше, на що варто змінити увагу – Мартина представлено вже не як *civi Leopoliensi*, а *incolae Leopoliensi*. Що трапилося за цей час? Невже нашого героя позбавили громадянства? У першому розділі ми вже говорили детально про громадянство в місті магдебурзького права, яким був Львів. Орест Заєць дослідив, що подекуди самі ж писарі одного разу писали одне, а наступного – інше¹⁷⁵. Також кидається в очі те, що маємо тепер іншу кам'яницю, в котрій укладено цей заповіт. І ні в першому, ні в другому випадку тестатор не розпоряджається своїм нерухомим майном, тому можна зробити висновок, що його в нього просто немає, тому він і не може бути справжнім громадянином Львова. Припускаємо, що в першому тестаменті писар припустився помилки.

Основна частина починається з короткої біографії про шлюби тестатора. Мартин каже, що мав дві дружини й після їх смерті не склав жодних інвентарів,

¹⁷⁴ Там само, с. 249

¹⁷⁵ Заєць О. *Громадяни Львова XIV-XVIII ст...* с. 54

аби залишити в пам'яті все, що від них залишилося. Це неначе звертає увагу на те, що він багато чого вже може не пам'ятати. Що ж, від першої дружини, Регіни Стасикової, він уже нічого не мав на момент укладання цього тестаменту, лише є згадка про те, що їх було продано: ментлік за вісім злотих, літник – десять. Із цією дружиною він мав доньку, котра до часу складання цього тестаменту була жива й мала би претендувати на спадок. Від першої дружини також залишився ментлік адамашковий джікавий, пасок срібний місцями золотий з піхвами для ножа, перстеник і котел з ніжками, як стає відомо пізніше з частини про борги.

Від другої дружини, Анни Гечанки, йому залишилося три літники: два з яких турецькі, а третій – простий. Про них він уже згадував у першому своєму тестаменті. А також шапка з хутра бобра. У другому його шлюбі народився син Мартин, котрий також живий за свідченням тестатора, проте, чомусь, про нього не було згадки в тестаментів за 1627 рік. Від другої дружини залишився такий спадок для сина, згідно з документом, що зберігалася в спеціальній скриньці: шість низок перлин, обручка з туркусиком, 20 злотих старих, камінь олова (суну). Про цього сина він не згадує в першому тестаменті.

Від третьої дружини, Ельжбети, Мартин Каколінський мав третю дитину – сина Яна, про якого є згадка в першому тестаменті наприкінці. Говорячи про свою дружину, він розповідає про її придане: 30 злотих дала на весілля і 30 злотих готівкою йому, мала також два літники турецькі, боброву шапку, чотири ложки. Далі тестатор плавно переходить до інших речей, з яких уже не зовсім зрозуміло, що ще принесла в шлюб його третя дружина, окрім випадку, коли він наголошує на цьому пізніше.

Якщо підсумувати, то станом на момент укладання тестаменту зі спільного рухомого майна шлюбу Мартина Каколінського та дружини його Ельжбети є: 14 срібних ложок (дві в заставі за 4 злотих), два перстені (обидва в заставі за 6 злотих), перстень з одинадцятьма діамантами (також у заставі за 12 злотих), шість виготовлених суконь та тканина на ще дві (за тканину винні 70 злотих), домашній металевий посуд, якого разом є 46 штук різних мисок, з яких шість – мідні, 8 ліхтарів мошандзових, котел з ніжками, два мушкети, 7 шнурів, дві шаблі

(одна з них – дружини), дріт, срібна ладанниця, дві делії (сукні) брунатні фалендишові обшиті лисячим хутром, одна з котрих мала на собі срібні гудзики без конкретної кількості, доломан також фалендишовий, пасок шовковий брунатний зі срібними піхвами, постіль для дорослих (6 перин, 9 подушок і для всього наволочки), постіль для дітей (дві перини та «три подушечки маленькі»¹⁷⁶), до постелі дві різні скрині (колись їх було три, але одну він продав за 3 злотих). З меблів Мартин згадує ще столик, проте також продав його разом із скринєю за 2 злоті.

Наприкінці, так само як і в першому документі, є формула про те, що тестатор може змінювати, виправляти та скасовувати свою останню волю. Випадок і справді цікавий, тому переходимо до детальнішого аналізу цих двох актів. Після детального контент-аналізу та висвітлення основних важливих моментів уже помітно, що ці два документи суттєво відрізняються.

Перше, на що можна звернути увагу – це відмінність у викладах суті справи за стилем та формою. У тестаменті від 1627 року інформація подана більш структуровано та розділена на підпункти. Він за своїм виглядом дещо нагадує інвентар. Це можна пояснити двома варіантами: або це такий стиль одного та іншого писаря, що цілком вірогідно, або на це вплинули умови складання цих заповітів, оскільки в першому випадку мова йде про поспішну термінову справу, тому згадуються конкретні речі, часто без деталей про них, як у другому документі. Проте перший варіант пояснення виглядає більш наближеним до правди.

Друге – це речі та як вони описані, за якою послідовністю розміщені в тексті тощо. У першому випадку спочатку тестатор згадує про вироби, над якими працював у момент того прикрого ексцесу. Шестеро осіб замовили в нього одяг. Як кравець він, імовірно, відчував у собі зобов'язання полагодити спершу з цими предметами. На початку цієї частини підкреслюється, що це не його власні речі, хоча за деякий одяг замовники ще не заплатили та навіть були винні

¹⁷⁶ ЦДДА України у м. Львові, ф. 52 оп. 2, спр. 25, стор. 252

Мартину. У другому тестаменті також є згадка про вироби, як-от із тими шістьма сукнями та тканино, котрої мало вистачити на ще дві. Тут немає конкретної вказівки на замовників цього одягу, тому можна зробити висновок, що сукні були пошиті радше для продажу, наприклад, на ярмарку чи в крамниці. На це зокрема вказує те, що вони пошиті з одної тканини. Та й у тестаменті 1630 року розміщення цієї інформації в тексті дещо інша – її окремо не виділено й вона в цілому губиться серед інших речей. Можна зробити припущення, що Мартин Каколінський не брав нових персональних замовлень через свій стан здоров'я.

Інформація щодо його сімейного стану більш послідовна в другому тестаменті. З першого документу може скластися хибне враження, що в нього було всього двоє дружин і так само двоє дітей. Також без другого тестаменту не було би зрозуміло: він був холостяком чи одруженим під час того ексцесу. У тестаментах задіяні дві різні системи подання інформації про речі його дружин. Перша об'єднує всі так звані жіночі речі в одну спільну групу. Друга розділяє дружин та їх речі окремо – Мартин поступово оповідає про кожну зі своїх дружин. Звісно, деякі моменти він забуває, наприклад, сказати про котел із ніжками та перстеник, коли говорить про свою першу дружину. Хоча він усе одно згадує про це пізніше в іншому контексті. Але можна уявити собі, скільки всього він міг забути, на чому він також наголошує спочатку другого тестаменту.

Питання, яке турбує – це чому він не згадав про свого сина від другого шлюбу? Є поки таке пояснення. У другому тестаменті про дітей згадано лише наприкінці як про спадкоємців. Можливо вписувати окремо сина від другого шлюбу не було сенсу, оскільки на його ім'я вже був складений акт, яким його матір розпорядилася та залишила йому спадок. Хоча це лише одна частина, а решта мала би йти за батьком. Тому воно поки відкрите.

Як уже було сказано не один раз про пам'ять – вона мінлива. Або Мартин Каколінський навмисно щось затаїв в одному з випадків, або забув, або не мав потреби та часу озвучувати все, особливо в першому випадку. Але також треба визнати, що його фінансове становище в 1630 році дещо змінилося відносно 1627 року. У першому тестаменті є згадка про 8 металевих посудин кухонного

призначення, коли в другому – 46. Одна перина відносно шести, а шість ложок – відносно чотирнадцяти. А в описі одягу в 1630 році Мартин навпаки став дещо скромнішим, хоча деякі елементи гардеробу залишилися з попереднього разу. Цікава деталь: у першому тестаменті він мав перстень з дванадцятьма діамантиками¹⁷⁷, а за три роки, здається, згубив одного, тому в другому документі йдеться вже про одинадцять камінців¹⁷⁸.

За три роки в Мартина Каколінського побільшало боргів. Якщо в першому тестаменті він був винен лише цеху 16 злотих, якщо не брати до уваги оплату чиншу в розмірі 24 злотих, то в другому мова йде вже про 92 злотих, якщо разом усе порахувати. І що також важливо, окрім одного великого боргу за тканину, він понабирав три менше позики заклавши частину своїх регалій. Також тестатор не згадує про перстень із рубином, котрого мав на пальці попереднього разу. Можливо він про нього просто забув або продав чи не зміг повернути із застави. Чим зумовлена така поведінка? Тут може бути таке пояснення – він тяжко хворий і невідомо, скільки часу, тому скоріше за все це якось пов'язано з цим. Зрештою, ми в цьому випадку не бачимо, щоби він працював над чиймись замовленнями. Може йому було тяжко працювати як раніше через хворобу й достаток міг дещо змінитися. Ми вже стикалися з подібним поясненням зростання кількості боргів у випадку Ядвіги Зичливої¹⁷⁹, котра у своєму тестаменті повідомила, що через її затяжну хворобу в неї не було змоги працювати як раніше, тому господарство занурилося в численні борги.

Також варто звернути увагу на герад у цьому тестаменті. Як уже згадувалося раніше, перший тестамент укладений так, що речі покійних дружин об'єднані в одну велику частину. Спадає на думку, що таким чином або сам же тестатор, або вірогідно писар намагалися провести межі між жіночим та чоловічим майном. Також ми вже говорили про те, що мало відійти до кожної з цих частин. Варто нагадати, що до чоловічої частини майна мали належати

¹⁷⁷ Там само, с. 3

¹⁷⁸ Там само, с. 251

¹⁷⁹ Кочеркевич Я. *Заповіти львівських міщан XVII ст...* с. 142-145

зброя, вози, карети, коні... Також за чоловіком мало відійти 2/3 майна. Тоді ж до жіночої частки майна – перини, подушки, сукні, начиння тощо. Але, як нам добре відомо, закон і правила – це одне, а практика дуже часто – це те, що не завжди в ці норми вписується. Так само маємо у цих двох тестаментх. У першому, від 1627 року, під час опису майна з жіночої сторони Мартин Звертає увагу, що перина є його власна. Ми вже також мали випадок, коли тестаторка Емеренція Симонова заповіла синові дві подушки¹⁸⁰. У другому тестаменті ми бачимо інший випадок, коли з-посеред, здавалося би, очевидно чоловічих речей: шабель, мушкетів, шнурів одна з них буде належати його дружині, а саме – одна шабля. Це дуже цікавий випадок. По-перше, це один тестамент з-поміж тих, що вдалося опрацювати для цього дослідження, в якому згадується про якесь озброєння міщанина. Можна припустити, що шнур і дріт вказують на залученість Мартина Кампіана в обороні міста. Не варто забувати про те, що напередодні на Львів здійснювалося мінімум п'ять татарських навал у 1612, 1620, 1623, 1624, та 1626 роках, якщо не враховувати свавільні наїзди військових. Хоча насправді тут дивує кількість озброєння – дві шаблі й два мушкети. Другий набір – це для когось конкретного чи просто бо могли дозволити собі таке? Зрештою, цікаве також саме висловлення про це: «Мушкетів два, шнурів сім, шабля одна, а теперішньої дружини – друга та дріт»¹⁸¹. Яюсь тяжко собі уявити, щоб жінка яюсь використовувала її самостійно в той час. Але тут важливо, аби джерело нас не обдурило, так би мовити. Тому найімовірніше мова йде про те, що друга шабля в спільне майно їх шлюбу прийшла саме за дружиною. Ми не знаємо про її минуле з тестаменту чоловіка. Може її батьком або чоловіком був мечник. Або її батько або чоловік просто не мали більше кому передати цю шаблю в спадок. Тим не менше, в цих двох випадках із периною та шаблею ми бачимо, що в правилах про гегевет і герад могли бути винятки.

Останнє, чому варто й цікаво приділити увагу – це одяг. У тестаментх й справді представлена досить широка вибірка речей як на документи одної особи.

¹⁸⁰ ЦДІА України у м. Львові, ф. 52 оп. 2, спр. 25, стор. 67-68

¹⁸¹ Там само, с. 251

Звісно, частково це завдяки професії кравця. Частково – спадку від дружин. Але й без того в тестатора досить таки немало особистого одягу. Розпочнемо з тканин. Загалом, зважаючи на положення міста між центрами західної та східної торгівель, у Львові побутовали матерії різного походження. Щось могли виготовляти місцеві, а щось приїздило з далеких та близьких країв.

Якщо говорити про східну торгівлю, то вона пішла дещо на спад в першій половині XVII ст. – якраз у досліджуваному нами періоді, що пов'язано з погіршенням відносин між Річчю Посполитою та Туреччиною наприкінці XVI ст. та особливо коли безпосередньо дійшло до відкритих бойових дій із 1620 року й хоча після поразки військ Речі Посполитої під Цецорою, а потім Туреччини під Хотиним, держави уклали мирний договір 1623 року, між ними надалі панувала напруга¹⁸². Також на торгівлю зі Сходом впливала митна політика Речі Посполитої, яка з 20-х років XVI ст. розширює список предметів, котрі підлягали миту з метою збільшити грошові надходження до скарбниці. Проте для турецьких купців розміри оплати мита не змінились, оскільки Річ Посполита була зацікавлена тоді в хороших відносинах із Османською імперією¹⁸³.

Назви тканини, що представлені в цих тестах – це китайка (шовкова тканина, котра мала декілька різновидів), атлас (кладка блискуча шовкова тканина), мухаєр (тонка недорога тканина з чесаної вовни цупко зіткана), кармазин (дорога шовкова фарбована червоним барвником тканина), адамашек (одноколірна шовкова тканина з переплетенням, що утворює певний взір), фетоя (скоріше за все неширока матерія для оздоблення одягу по краю), оксамит (товста тканина з коротким ворсом з одної сторони), фалендиш (вид товстої тканини англійського або голландського походження), канафасова (дорога тканина неоднорідного сплетення з візерунком)¹⁸⁴. Серед замовників особливою популярністю користувалися адамашек, оксамит й атлас. За вибором тканини можна зробити висновок, що пани й пані згадані на початку першого тестаменту

¹⁸² *Східна торгівля Львова в другій половині XVI – першій половині XVII ст.* // Збірник документів / Упор. В. Кривонос. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011, с. 10

¹⁸³ *Східна торгівля Львова...* с. 11

¹⁸⁴ *Słownik polszczyzny XVI wieku.* [Źródło elektroniczne], Tryb dostępu: – <https://spxvi.edu.pl/indeks/haslo/51512> (31.05.2023)

були заможними. Цікаво, що на початку XVII ст. з'явилися навіть закони, котрі мали на меті обмежити використання дорогих матерій заможними міщанами на кшталт шовкових тканин, аби таким чином можна було відрізнити шляхту від поспільства¹⁸⁵. У самого кравця з-посеред майна згадується адамашек, фалендиш, шовк, мухаєр, китайка, оксамит, атлас. Найчастіше – адамашек та мухаєр. Гардероб кравця дещо бідніший ніж у його клієнтів, оскільки немає кармазину, фетої, канафасу.

Інші назви та види тканини, що не були представлені в тестаменті Мартина Каколінського, але котрі могли використовувати в той час: табін, тафта – різновиди китайки, чамлет (виготовляли з вовни азійських кіз), каразія (тип сукна західного походження та часто означення для будь-якої цупкої вовняної тканини навіть домашнього походження), лунське сукно, бретлет, бая, кір – різновиди сукна, багазія – тканина з бавовни, а також деякі лляні тканини, котрі теж належали до недешевих матерій¹⁸⁶. Якщо згадувати попередні матеріали з інших тестаментів, то нерідко згадувалися постелі, сорочки, котрі в той час виготовляли переважно з лляних чи конопляних домашніх тканин, але іноді сорочки шили навіть шовкові й вбирали на свята¹⁸⁷. Як бачимо, тканини були найрізноманітнішого походження в щоденному обігу львів'ян: східні, західні, місцеві й власноруч виготовлені.

На одяг міщан вплив мали італійські та французькі риси (див. Додаток 3), а також німецькі, угорські й турецькі¹⁸⁸. Якщо ж говорити про крій та види одягу, то це також доволі цікаво й широко репрезентовано в документах. Одяг у тестаментах Мартина Каколінського: кабат¹⁸⁹, плащ, «катанка», літник¹⁹⁰, ментлік¹⁹¹, шапки, ковпак, рукавички. Сам кравець мав дві пари шат, одна з яких

¹⁸⁵ Замостяник І. *Чоловічий одяг львівських міщан кінця XVI – першої половини XVII ст...* с. 874

¹⁸⁶ Там само.

¹⁸⁷ Там само.

¹⁸⁸ Там само.

¹⁸⁹ Нагрудний одяг, котрий вбирали на сорочку. Кабати були як чоловічі, так і жіночі. Їх могли шити і з мухаєру або іншого сукна, і з шовку чи іншої легкої тканини. У першому тестаменті Мартина Каколінського кабати виготовлені з оксамиту, атласу та мухаєру (Там само, с. 878-879).

¹⁹⁰ Літні переважно жіночі шати (*Słownik polszczyzny XVI wieku*. [Źródło elektroniczne], Tryb dostępu: – <https://spxvi.edu.pl/indeks/haslo/61799#znaczenie-1> (31.05.2023)).

¹⁹¹ Тип плаща, котрий носили жінки й духовенство. Переважно оздоблювали хутром. Шили цей елемент одягу з атласу, мухаєру, адамашку, китайки, оксамиту та інших тканин (Там само, с. 877).

складалася з делії¹⁹² та доломана¹⁹³, що свідчить про східні впливи на його одяг (див. Додаток 4). А від одної з його дружин, Анни Гебчанки, йому залишилися два за своїм означенням турецькі літники – тобто сукні. Залишилося також і достатньо хутра – лисячого, соболиного й рисі.

Окрім вище згаданих зразків, львівські міщани могли носити гермаки, жупани, кожухи, копеняки, контуші, курти, фerezії – елементи верхнього одягу; угорські шапки магерки, високі шапки кучми, зрідка капелюхи підшиті тканиною; шкіряні черевики й чоботи, котрі заможніші представники могли оздоблювати коштовною тканиною, напівчоботи «тіжми», кордибанові пантофлі, сап'янові капці; рукавиці на зиму й літо за зразком французької моди (деякі міщани навіть могли собі дозволити італійські пахучі рукавички); шкарпетки й панчохи, котрі могли собі дозволити не лише найзаможніші, але й середні мешканці, тому шили їх із найрізноманітніших матеріалів – шовку, льону, сукна, кіру та бавовни¹⁹⁴.

Кольори одягу були також різноманітні: червоний, борщовий, темно-синій, брунатний, лазуровий, качоровий – скоріше за все коричневий, джікавий – колір заліза¹⁹⁵, зелений, чорний. Клієнти Мартина Каколінського обрали для свого одягу такі кольори: попелястий, бордовий, червоний, чорний, лазуровий, блакитний. У замовленнях помітно домінують кольори червоного та бордового відтінків. Інші кольори, що не були згадані тут, але фігурують в інших джерелах: золотий, білий, жовтий¹⁹⁶.

Отже, тестаменти Мартина Каколінського – вдалі джерела для мікроісторичного дослідження рухомих речей, оскільки охоплюють доволі

¹⁹² Доволі поширений верхній одяг східного походження. Делії носили на турецьких землях, тому, ймовірно, на території Речі Посполитої вони з'явилися саме звідти, хоча дослідники не мають одної відповіді на питання про походження цього виду одягу. Делії шили з фалендишу, адамашку, каразії, чамлету та інших видів сукна. Застібалися на гудзики, котрих могло бути декілька десятків. Часто підшивали додатково хутром (Там само, с. 876).

¹⁹³ Елемент верхнього одягу. Найімовірніше до Речі Посполитої доломани потрапили з Угорщини, а до Угорщини – з Туреччини. Доломани також оздоблювали гудзиками. Дуже часто зустрічаються делії з фалендишу. Такий одяг вбирала і в повсякденні, і для урочистих моментів (Там само, с. 878).

¹⁹⁴ Там само, с. 875-881

¹⁹⁵ Słownik języka polskiego. [Źródło elektroniczne], Tryb dostępu: – <https://sjp.pwn.pl/slowniki/szkar%C5%82at.html> (31.05.2023)

¹⁹⁶ Замостяник І. *Чоловічий одяг львівських міщан кінця XVI – першої половини XVII ст...* с. 874-880

широке їх поле. Маємо справу з кравцем, тому тут є багато згадок саме про предмети його професійної діяльності – одяг, тканини. Через особливості його біографії маємо аж два тестаменти цього міщанина, що також добре ілюструє приклад того, як може змінюватися матеріальний стан, які предмети можуть бути у власності людини тих часів. Тестаменти мають у собі приклади винятків із правил, як-от у випадку з чоловічим і жіночим майном. А також, до речі, згадка про дитячу постіль вкотре підтверджує односторонність теорії Філіппа Арьєса¹⁹⁷ щодо дитинства в домодерні часи.

¹⁹⁷ Арьєс Ф. *Ребенок и семейная жизнь при Старом Порядке* / Пер. с фр. Екатеринбург: Издательство Екатеринбургского университета, 1999. 216 с.

ВИСНОВКИ

Глобально й локально Львів у першій половині XVII ст. був багатим та впливовим містом. Отримати львівське громадянство було привабливим бажанням для багатьох. Хоча, зрештою, населення міста складалося не лише з членів громади, але приїжджих та й просто мешканців без громадянства. Також не варто обмежувати Львів лише одним середмістям, а враховувати ширші його межі: Краківське й Галицьке передмістя, а також міські села та інші дотичні території. Перша половина XVII ст. не була спокійною для львів'ян: набіги татар, облоги, епідемії безумовно впливали на добробут його мешканців. Не варто також забувати, що ранньомодерне місто потерпало від пожеж, що в одну мить могло змінити матеріальний стан кожного його мешканця.

Львів у XVII ст. розташований на торговому шляху між Заходом і Сходом, що безумовно впливало на речі, які були у користуванні та власності міщан. Щоправда в досліджуваному періоді відносини Речі Посполитої і Туреччини погіршилися, що у свою чергу дещо зменшило торгівельні контакти зі Сходом, проте вона все ще відігравала важливу роль у регіоні. Так східні й західні впливи тісно переплелися з побутом львів'ян. Тому можна побачити серед майна міщан товари як західного – мушкети, карети, столи, шафи – так і східного походження: тканини, елементи одягу, спеції тощо.

Тестаменти добре надаються до вивчення світу речей. Для легшого пошуку згадок про майно в тестаментх слід знати формули, з яких складаються цього типу джерела. Відтак потрібно звертати увагу передовсім на основну частину документу – текст, в якому можна знайти подібні розпорядження. Заповіти укладали з різних причин та в різних обставинах, тому за інформаційним наповненням вони можуть дещо відрізнитися між собою: хтось висловиться про своє майно в загальному, а хтось детально описував усі предмети, про які згадує. Також слід зважати на те, що тестатори могли дійсно забувати про деякі предмети або й свідомо не вказувати щось у своїх заповітах. Інвентарі в цьому питанні будуть більш детальними, проте, по-перше, не всі їх укладали, по-друге,

їх так само описували суб'єктивно ті, кому це доручили. Тому в обидвох випадках слід розділяти ціну та цінність речей, скільки часто вона могла, на перший погляд, не співпадати. Насправді ж, ці два поняття попросту лежать у двох різних площинах. Також деякі могли не укласти ні тестаментів, ні інвентарів.

У тестаментах львів'ян першої половини XVII століття світ речей представлений досить широко. Речі тоді поділяли на дві основні категорії: рухомі та нерухомі. У контексті успадкування вони також розмежовувалися на «чоловічі» та «жіночі». Чоловіки й жінки успадковували також різні частки майна – 2/3 та 1/3 відповідно. Тим не менше, траплялися винятки, коли чоловіки успадковували так зване жіноче майно (подушки, перини, начиння, сукні), а жінки – чоловіче (вози, зброю). Майно можна також умовно розділити на декілька груп: нерухомість (будинки, крамниці, земельні ділянки), гардероб (тканини, елементи одягу, взуття), домашнє обладнання (свійські тварини, інструменти, кухонне приладдя), предмети розкоші або «клейноди» (вироби з дорогоцінних металів і камінців, предмети розкоші, ювелірні прикраси).

Висновки щодо вартості речей і матеріального стану тестаторів слід робити обережно. Та все ж, згрубша різниця матеріального стану міщан за їх заповітами помітна: хтось розпоряджається тисячею злотих, інший – сотнею або декількома десятками, а в когось пожежа забрала майже все майно. Помітно також, що умовно заможні тестатори приділяють більше уваги дорожчим речам: нерухомості, регаліями, коштовностям, дорогим тканинам, хутру тощо. У той час менш заможні можуть згадувати про такі повсякденні речі як дрова.

Розглядаючи тестаменти окремих осіб чи родин, сміливо можна застосовувати мікроісторичний підхід. Для цього дослідження було обрано тестаменти Мартина Каколінського, що було досить вдалим кроком, оскільки вони охоплюють доволі широке поле рухомих речей. Мартин Каколінський – це передовсім кравець. У першому тестаменті причини укладання були раптовими й він, будучи в розпалі своєї роботи над замовленнями був змушений включити до переліку речі, котрі йому не належали – одяг і тканини клієнтів. У другому

заповіті ж є згадка лише про один шмат матерії, з котрого були пошиті декілька суконь без конкретної вказівки на власників. Можна зробити висновок, що кравець не працював деякий час над індивідуальними замовленнями, а шив на продаж. Також ці тестаменти є ілюстрацією того, як може змінюватися матеріальне становище, які предмети можуть бути у власності львів'янина тих часів. Мартин Каколінський мав чимало речей, навіть зброю, що помітно виділяє його з-посеред решти тестаторів.

Якщо ж говорити про роль матеріального в житті львів'ян, то вона була такою ж як і в інших краях того часу – дуже важливою. Речі мали і практичне, і символічне, часто статусне значення. Деякі предмети могли відігравати обидві ролі одночасно за потреби – наприклад, срібні ложки, котрі були елементом престижу, іноді фігурували заставою для отримання позики. Важливо також зазначити, що проблеми із доступом до готівки також компенсувалась певними предметами. Це видно з того, як тестатори обчислюють свої статки в речах. Міщанин міг отримати, до прикладу, 1000 злотих спадку, з яких готівкою лише 100, а решту – прикрасами, тканинами, нерухомістю тощо.

Отже, світ речей львівський міщан першої половини XVII – складний, багатий, цікавий, різноманітний. Назагал підсумувавши, культурна історія повсякдення є доволі перспективною сферою та широкою водночас. Вона повинна й надалі розвиватися в академічному житті України із залученням інноваційних сучасних методів роботи з матеріалами. Мікроісторичний підхід дозволяє ефективно працювати з джерелами і, накладаючи малий масштаб на глобальний, показувати ті чи інші віхи цивілізаційного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. ЦДІА України у Львові, ф. 52, оп. 2, спр. 340, стор. 1-5
2. ЦДІА України у Львові, ф. 52, оп. 2, спр. 340, стор. 5-9
3. ЦДІА України у Львові, ф. 52, оп. 2, спр. 340, стор. 17-24
4. ЦДІА України у Львові, ф. 52, оп. 2, спр. 340, стор. 25-27
5. ЦДІА України у Львові, ф. 52, оп. 2, спр. 340, стор. 27-31
6. ЦДІА України у Львові, ф. 52, оп. 2, спр. 340, стор. 34-48
7. ЦДІА України у Львові, ф. 52, оп. 2, спр. 340, стор. 65-68
8. ЦДІА України у Львові, ф. 52, оп. 2, спр. 340, стор. 69-77
9. ЦДІА України у Львові, ф. 52, оп. 2, спр. 340, стор. 80-84
10. ЦДІА України у Львові, ф. 52, оп. 2, спр. 340, стор. 84-89
11. ЦДІА України у Львові, ф. 52, оп. 2, спр. 340, стор. 248-252
12. Вінниченко О. *Тестамент львівського патриція Марціна Кампіана (1629 р.)* / Вісник Львівського університету. Серія історична. Спецвипуск, 2017, с. 266-291
13. Капраль М. *Привілеї міста Львова XIV-XVIII* / Упор. М. Капраль, наук. ред. Я. Дашкевич, Р. Шуст. Львів, 2010, 544 с.
14. Кочеркевич Я. Заповіти львівських міщан XVII ст. // Архіви України. Вип. 265. №5. Львів, 2009, с. с. 135-158
15. Groicki B. *Artykuły prawa majdeburskiego które zowią Speculum Saxonum. Z łacińskiego języka na polski przełożone i znowu drukowane roku pańskiego 1629* / wyd. K. Koranyj. Warszawa, 1954
16. Groicki B. *Porządek sądów i spraw miejskich prawa majdeburskiego w Koronie Polskiej* / wyd. K. Koranyj. Tom II. Warszawa, 1953.
17. Sczerbic P. *Speculum Saxonum, albo prawo saskie i majdeburskie, porządkiem obiecadła z łacińskich i niemieckich egzemplarzów zebrane. A na polski język z pilnością i wiernie przełożone* / wyd. G. M. Kowalski. Tom I. Kraków: Księgarnia akademicka, 2016. 336 s.

18. Sczerbic P. *Speculum Saxonum, albo prawo saskie i majdeburskie, porządkiem obiecadła z łacińskich i niemieckich egzemplarzów zebrane. A na polski język z pilnością i wiernie przełożone* / wyd. G. M. Kowalski. Tom II. Kraków: Księgarnia akademicka, 2016. 280 s.;
19. Sczerbic P. *Ius municipale, to jest prawo miejskie majdeburskie, nowo z łacińskiego i z niemieckiego na polski język z pilnością i wiernie przełożone* / wyd. G. M. Kowalski. Kraków, 2011. 346 s.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Аръес Ф. *Ребенок и семейная жизнь при Старом Порядке* / Пер. с фр. Екатеринбург: Издательство Екатеринбургского университета, 1999. 216 с.
2. Берк П. *Мікроісторична дискусія* // Нові підходи до історіописання / за ред. П. Берка, пер. Т. Портнова, Т. Портнової. Київ: Ніка-Центр, 2010, с. 138-141
3. Бёрк П. *Что такое культуральная история?* / Пер. с англ. И. Полонской, под науч. ред. А. Лазарева. Москва: Издательский дом Высшей школы экономики, 2015. 430 с.
4. Білоус Н. *За крок до вічності: мешканці міст Волині у світлі тестаментів кінця XVI – XVII століть*. Київ: Інститут історії України НАНУ, видавничий дім «Простір», 2021. 536 с.
5. Білоус Н. *Тестаменти киян середини XVI – першої половини XVII ст.* Київ: Видавничий дім «Простір», 2011. 200 с.; Білоус Н. *Ціна шляхетського поховання на Волині наприкінці XVII ст.* // Повсякдення ранньомодерної України. Т. 2. Київ: Інститут історії, 2013, с. 297-315
6. Бродель Ф. *Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://surl.li/hm1af> (31.05.2023).
7. Вінниченко О. *«Гвалт поневольний»: дві скарги про сексуальне насильство над селянками-підданками 1637 і 1648 років* // Вісник Львівського університету. Серія історична. Вип. 48. Львів, 2013, с. 435-451

8. Вінниченко О., Вінниченко О. *Львівський замковий підвоєвода Семен Онуфрійович Содома та його заповіт 1640 року* // *Studia i materiały z historii nowożytnej i najnowszej Europy Środkowo-Wschodniej*. Т. 3 Kraków / Red. T. Kargol, W. Michałowski. Kraków; Kijów, 2022, s. 77–107
9. Вінниченко О. *Спадкування за заповітом в українських землях: генеза і правова регламентація у шляхетському середовищі Речі Посполитої* // *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. Т. CCLX: *Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін*. Книга 1. Львів, 2010, с. 74-87
10. Долинська М. *Львів: простір на тлі мешканців (XIII-XIX ст.)*. Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2014. 168 с.
11. Дюбі Ж. *Доба соборів: Мистецтво та суспільство 980-1420 років* / Пер. з фр. Київ: Юніверс, 2003. 320 с.
12. Дюпон-Мельниченко Ж.-Б., Ададуров В. *Французька історіографія ХХ століття*. Навчальний посібник для студентів гуманітарних факультетів вищих навчальних закладів. Львів: Класика, 2001. 170 с.
13. Заєць О. *Громадяни Львова XIV-XVIII ст.: правовий статус, склад, походження* / Національна академія наук України, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Київ, Львів, 2012. 632 с.
14. Замостяник І. *Весільна обрядовість львівських міщан кінця XVI – першої половини XVII століття* // *Народознавчі зошити*. Вип. 101. № 5, Львів, 2011, с. 760-771
15. Замостяник І. *Протоколи судового процесу львівського столяра Яна Гавловича як джерело до вивчення матеріальної та звичаєвої культури початку XVII ст.* // *Дрогобицький краєзнавчий збірник* / ред. Л. Тимошенко, Л. Винар, Л. Зашкільняк, Я. Ісаєвич. Вип. VIII. Дрогобич: Коло, 2004, с. 430-444

16. Замостяник І. *Сімейно-побутові відносини львівського міщанства кінця XVI – початку XVII століть* // Народознавчі зошити. Вип. 103. № 1, Львів, 2012, с. 62-69
17. Замостяник І. *Чоловічий одяг львівських міщан кінця XVI – першої половини XVII ст.* // Народознавчі зошити. Вип. 130. № 4, Львів, 2016, с. 873-883
18. Зубрицький Д. *Хроніка міста Львова* / МГКО «Документальна скарбниця Львова»; Львівський національний університет ім. І. Франка; Львівське відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України; Центральний державний історичний архів України у Львові; Громадська організація «Інститут Львова»; за ред. Я. Дашкевича, Р. Шуста; пер. з польск. І. Сварника. Львів: Центр Європи, 2006. 606 с.
19. Капраль М. *Економічні привілеї міста Львова XV-XVIII ст.: привілеї та статuti ремісничих цехів і купецьких корпорацій* / упор. М. Капраль, наук. ред. Я. Дашкевич, Р. Шуст. Львів, 2007. LI с. + 816 с.
20. Капраль М. *Національні громади Львова XVI–XVIII ст. (соціально-правові взаємини)*. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, Львівське відділення Ін-ту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2003. 440 с.
21. Леві Дж. *Про мікроісторію* // Нові підходи до історіописання / за ред. П. Берка, пер. Т. Портнова, Т. Портнової. Київ: Ніка-Центр, 2010, с. 119-138
22. Лильо І. *Греки на території руського воєводства у XV-XVIII ст.* Львів: ЛНУ ім. І. Франка. 384 с.
23. Лильо І. *До питання про щоденне життя львівських міщан XVI ст. (за інвентарем особистих речей Софії Афендик)* // Вісник Львівського університету. Серія історична. Вип. 51, Львів, 2015, с. 632-645
24. Нишпор М. *Щоденне життя італійців у Львові наприкінці XVI — у першій половині XVII ст. (на матеріалах заповітів та інвентарів майна)* // Український історичний журнал. №4. Київ, 2007, с. 51–69.

25. *Повсякдення ранньомодерної України*. Історичні студії в 2-х томах. Т. 1: Практики, казуси та девіації повсякдення / ред. В. Горобець Київ: Інститут історії України НАН України, 2012. 328 с.
26. *Східна торгівля Львова в другій половині XVI – першій половині XVII ст.* // Збірник документів / Упор. В. Кривонос. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 257 с.
27. Харчук Х. *Городоцький цвинтар у Львові: основні причини виникнення, розвиток та занепад (друга половина XVII – кінець XIX ст.)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://chtyvo.org.ua/authors/Kharchuk_Khrystyna/Horodotskyi_tsvyntar_u_Lvovi_osnovni_prychyny_vynyknennia_rozvytok_ta_zanepad/ (31.05.2023)
28. Харчук Х. *Цвинтар на Панарівці – один з перших замських цвинтарів Львова (XVII – початок XX ст.)* // Молодий вчений. Вип. 12. № 9. Львів, 2014, с. 30-34
29. Яковенко Н. *«Погреб тілу моєму вибираю с предки моєми»: місця поховань волинських князів у XV – середині XVII століть* // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Збірник наукових праць на пошану Л. Войтовича. Львів, 2011, с. 784-808
30. Яременко М. *Спеціальні історичні дисципліни/Навчальний посібник для студентів історичних спеціальностей*. Київ: Аграр медіа груп, 2010. 197 с.
31. Augustyniak U. *Mieszkańcy Rzeczypospolitej w podróży — ludzie a rzeczy w XVI–XVIII wieku*. [Źródło elektroniczne], Tryb dostępu: – <https://journals.iaepan.pl/khkm/article/view/2942> (31.05.2023)
32. Bogucka M. *Świat rzeczy mieszkańca Tallina w dobie Oświecenia, Raimo Pullat, recenzja*. [Źródło elektroniczne], Tryb dostępu: – <https://journals.iaepan.pl/khkm/article/view/1046> (31.05.2023)
33. Dikavičius P. *Pompa Funebris: Funeral Rituals and Civic Community in Seventeenth-Century Vilnius*. Budapest, 2016. 78 p.

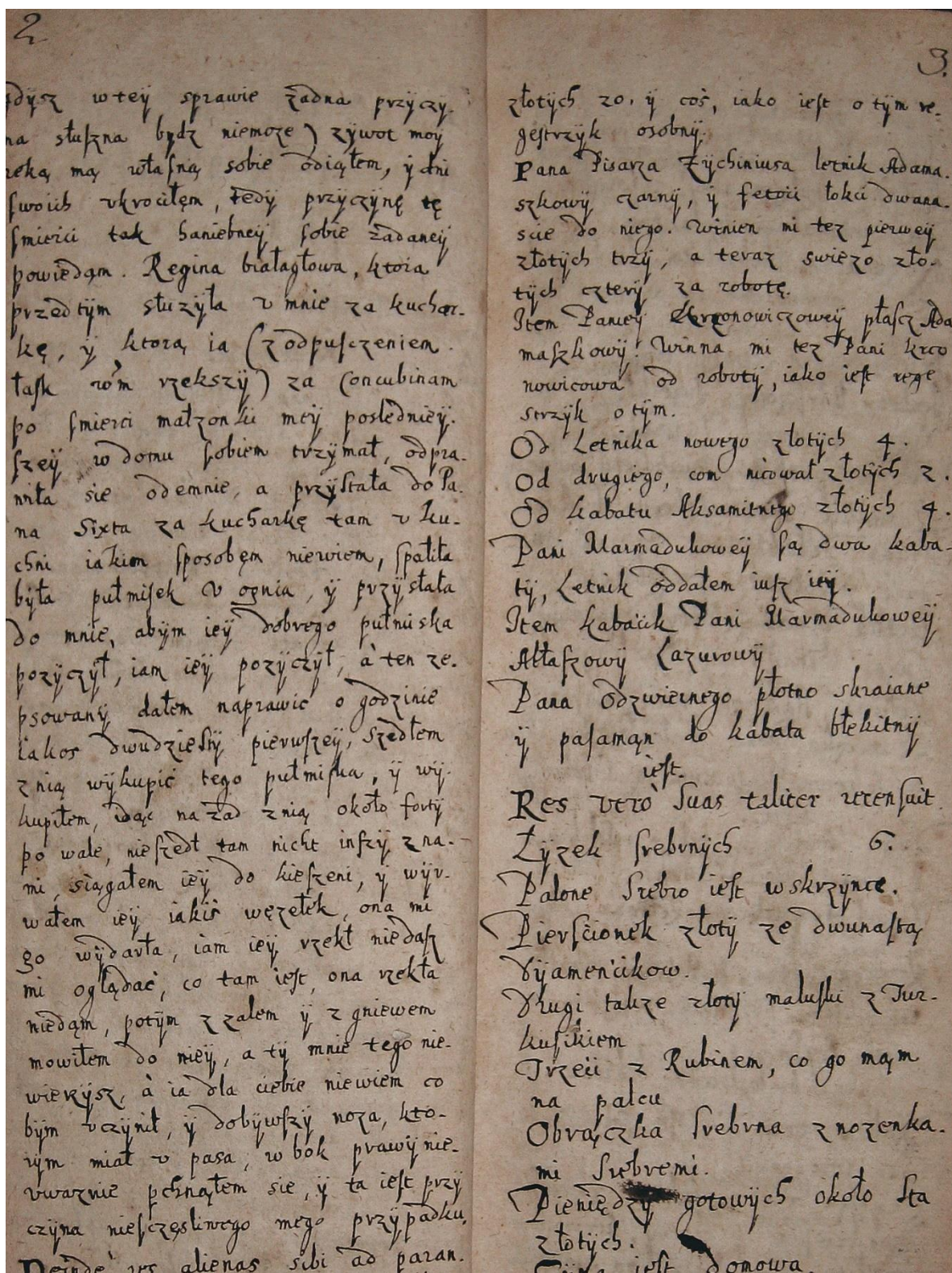
34. Drażkowska A. *Odzież grobowa w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2008. 344 s.
35. Dumanowski J. *Świat rzeczy szlachty wielkopolskiej w XVIII wieku*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2006. 266 s.
36. Gadocha M. *Przedmioty legowane na rzecz instytucji kościelnych w inwentarzach i testamentach siedemnastowiecznych mieszczan*. [Źródło elektroniczne], Tryb dostępu: – <https://ihia.up.krakow.pl/pracownicy-up/gadocha/> (31.05.2023)
37. Gadocha M. *Testamenty siedemnastowiecznych mieszczek lwowskich* [Źródło elektroniczne], Tryb dostępu: – <https://ihia.up.krakow.pl/pracownicy-up/gadocha/> (31.05.2023)
38. Gadocha M. *Zapisy na rzecz dzieci w testamentach mieszczan krakowskich z XVII i XVIII stulecia* [Źródło elektroniczne], Tryb dostępu: – <https://ihia.up.krakow.pl/pracownicy-up/gadocha/> (31.05.2023)
39. Ginzburg C. *The Cheese and the Worms: the Cosmos of a Sixteenth-Century Miller* / transl. by J. Tedeschi, A. Tedeschi. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1976. 178 p.
40. Głowacka A. *Women in a Small Polish Town in the 16th-18th. Centuries*. [Electronic resource], Access mode: – https://www.academia.edu/65254555/Women_in_a_Small_Polish_Town_in_the_16th_18th_Centuries_Aneta_G%C5%82owacka (31.05.2023)
41. Głowacka-Penczyńska A. *Jedzą, piją, lulki palą. Kulturowe aspekty korzystania z używek na przestrzeni dziejów*. [Źródło elektroniczne], Tryb dostępu: – https://www.academia.edu/28789117/Jedz%C4%85_pij%C4%85_lulki_pal%C4%85_Kulturowe_aspekty_korzystania_z_u%C5%BCywek_na_prze%C5%9Bw_T_1_U%C5%BCywki_w_%C5%9Bwietle_%C5%BAr%C3%B3de%C5%82_archeologicznych_i_historycznych_red_J_%C5%BBychli%C5%84ska_A_G%C5%82owacka_Penczy%C5%84ska_A_Klonder_Bydgoszcz_2016 (31.05.2023)

42. Głowacka-Penczyńska A. *Rzeczy „stare” i „cenne” w testamentach i inwentarzach mieszczańskich małych miast Wielkopolski w XVII w.* [Źródło elektroniczne], Tryb dostępu: – https://www.academia.edu/65254556/Rzeczy_stare_i_cenne_w_testamentach_i_inwentarzach_mieszcza%C5%84skich_ma%C5%82ych_miast_Wielkopolski_w_XVII_w (31.05.2023)
43. Justyniarska-Chojak K. „*Inwentowanie rzeczy*” pisarza miejskiego *Rozesława Marcina Brzeskiego z Szydłowca (1637)*. . [Źródło elektroniczne], Tryb dostępu: – <https://journals.iaepan.pl/khkm/article/view/2772> (31.05.2023)
44. Kizik E. *Gdańskie testamenty reciproce i praktyka tworzenia inwentarzy mienia w XVII–XVIII w.* [Źródło elektroniczne], Tryb dostępu: – <https://journals.iaepan.pl/khkm/article/view/2387> (31.05.2023)
45. Klonder, A. *Świat materii w testamentach szlachty czeskiej i polskiej z XVII wieku.* [Źródło elektroniczne], Tryb dostępu: – <https://journals.iaepan.pl/khkm/article/view/2334> (31.05.2023)
46. Kwak J. *Wesela, chrzciny y pogrzeby w XVI–XVIII wieku: kultura życia i śmierci // Uroczystości rodzinne w miastach górnośląskich w XVI–XVIII wieku / pod red. H. Suchojada.* Warszawa: Semper, 2001, s. 9-23
47. Le Roy Ladurie E. *Montaillou: the Promised Land of Error / transl. by B. Bray.* New York: Vintage Books, 1979. 420 p.
48. Maćkowski T. *Toruńskie stemple do znakowania sukna — przyczynek do dziejów farbiarstwa w Rzeczypospolitej w XVII wieku.* [Źródło elektroniczne], Tryb dostępu: – <https://journals.iaepan.pl/khkm/article/view/2745/3011> (31.05.2023)
49. Mikuła M. *Tradycje prawne w regulacjach testamentowych w miastach Królestwa Polskiego XIV–XVI wieku: prawo sasko-magdeburskie, prawo kanoniczne i rzymskie oraz prawodawstwo lokalne // Kwartalnik Historii Kultury Materialnej.* 68 (2). Warszawa, 2020, s. 131-158
50. Pięta L. *Prawo spadkowe rzymskie.* T. I. Lwów, 1882. 387 s.

51. Słownik języka polskiego. [Źródło elektroniczne], Tryb dostępu: – <https://sjp.pwn.pl/slowniki/szkar%C5%82at.html> (31.05.2023)
52. *Słownik polszczyzny XVI wieku*. [Źródło elektroniczne], Tryb dostępu: – <https://spxvi.edu.pl/indeks/haslo/51512> (31.05.2023)
53. Sowina U. „*Gierada*” według *Ius municipale Magdeburgense* Pawła Szczerbica a pozycja kobiety w rodzinie rzemieślniczej w początkach nowożytności. [Źródło elektroniczne], Tryb dostępu: – <https://journals.iaepan.pl/khkm/article/view/2504> (31.05.2023)
54. Sowina U. *Towary w inwentarzach rzeczy mieszczan krakowskich na przełomie średniowiecza i nowożytności*. [Źródło elektroniczne], Tryb dostępu: – <https://journals.iaepan.pl/khkm/article/view/2333> (31.05.2023)
55. Winnychenko O. *Ciało moje grzeszne oddaję ziemi*”. *Dyspozycje pogrzebowe szlachty w aktach sądowych lwowskich i przemyskich z pierwszej połowy XVIII wieku* // Kwartalnik Historii Kultury Materialnej. T. 2. № 60. Warszawa, 2012, s. 297-311; Вінниченко О. *Спадкування за заповітом в українських землях: генеза і правова регламентація у шляхетському середовищі Речі Посполитої* // Записки Наукового товариства імені Шевченка. Т. ССLX: Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. Книга 1. Львів, 2010, с. 74-87
56. Winnyczenko O. *Testamenty mieszkańców Lwowa z czasów epidemii pierwszej ćwierci XVII wieku* [Źródło elektroniczne], Tryb dostępu: – <http://surl.li/hmjyb> (31.05.2023)
57. Winnyczenko O. *Testamenty mieszkańców lwowskich z drugiej połowy XVI i z XVII wieku. Katalog* // Katalogi testamentów mieszkańców miast z terenów Korony i Wielkiego Księstwa Litewskiego do 1795 roku. Tom 4. Warszawa: Semper, 2017. 389 s.
58. Zielecka-Mikołajczyk W. *Prawosławni i unicy w Rzeczypospolitej XVI-XVIII wieku wobec życia i śmierci w świetle testamentów* / red. K. Nicińskiego. Warszawa: Neriton, 2012. 368 s.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Фрагмент першого тестаменту Мартина Каколінського, 1627 рік

Alla misericordia d'orego, aby mi
 sie we wstyhm d'osic stato, ze
 bym y sia ocl P. Bogu nagrode o
 try mala, a oni bogoslawienstwu
 ugo swiete odniegi Duvel quidem
 testamentu offata Testatrix, Actus
 p'genitibus Vngwssan Voluit, et obitum
Testamentum Martini
Kakolinusky Sartoris
 In nomine Domini, Amen.
 Anno a Christo nato Millesimo Sexcenti-
 simo, Trigesimo, Tercia Sexta, quod
 fuit Dies Nona mensis Augusti, in
 Vigilia S. Laurentii, Campanus Marti-
 nus Kakolinusky, Sartor In villa
Leopshens, Vocatus ad se offore
 Ep'oli Bartholomaeo Vbenowice,
 Consule, Advocato Ordinano, et
 Honoratis Simone Guga, et Ni-
 leo Exchinio Scabibus Iurari-
 tis Leopshensibus, in presentia
 Inhib' End' Martini Bartho-
 deas Sembekowyska ex Una, et Lu-
 kasowiczowyska ex altera, partibus
 sitam; Jurdemq; in postica parte
 domus, in hys pro causis sepelimas
 contiguatis, fenestris, ortum po-
 litis prospiciens, in lecto agniti-
 onis iacens, licet corpore aeger,
 mente tamen sana proterens; De-
 o animam suam, quam sibi lar-
 gitus est, commendando, cor-
 pus vero sepulturam celestis patri-
 ae suam deprehensu mandando,
 velum iudicium Romanam Volunta-
 tem de ordinatione eiusmodi fecit.
 Mentem dicit reme p'ced' terrarum
 p'q; po honych n'p'cy mitem Juveni-
 tarsu r'achnych, esby iednak po
 hony r'ostato moye sobie w'p'omnie
 do q'ion'by rech' reme w'gime Sa-
 s'ionu, com inate p' p'ceda-
 tem, y me mam me, p' q' thi sum;
 ny bylo. Za te w'cepr' z' honych om-
 n'p'ie te...

Фрагмент другого тестаменту Мартина Каколінського, 1630 рік

Додаток 3

Приклад жіночого вбрання, XVII ст.

Церква св. Андрія, Львів

Додаток 4

Приклад чоловічого вбрання, XVII ст

Церква св. Андрія, Львів